

PRESS/ Preventing - RESponding – Supporting – young survivors of GBV: sexual harassment, sexual and cyberviolence

PRESS/ Πρόληψη – Απόκριση – Υποστήριξη νεαρών επιζωσών σεξουαλικής (διαδικτυακής) παρενόχλησης και βίας

CERV PROJECT GRANTS - Project number 101049295

Παραδοτέο 2.1. Έκθεση / State of the Art

1

Συγγραφείς:

- Ντιάνα Μάνεση – Κέντρο Διοτίμα (Μέρος I και Μέρος II)
- Σοφία Καναούτη, Πατρίτσια Γερακοπούλου– ΕΚΠΑ (Μέρος III)

Μετάφραση στα Ελληνικά:

- Λίνα Σιπητάνου – Κέντρο Διοτίμα

Επιμέλεια:

- Άννα Βουγιούκα – Κέντρο Διοτίμα

Απρίλιος 2022

DISCLAIMER

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the authors only and do not necessarily reflect those of the European Union. Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them.

Περιεχόμενα

ΜΕΡΟΣ Ι – ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗ

- 1.1. Γενεαλογία του όρου
- 1.2. Επιπολασμός της σεξουαλικής παρενόχλησης σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο
- 1.3. Διεθνές, Ευρωπαϊκό και Εθνικό νομικό πλαίσιο
 - 1.3.1. *Το Διεθνές και Ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο*
 - 1.3.2. *Το Ελληνικό νομικό πλαίσιο*

ΜΕΡΟΣ ΙΙ – ΒΙΑ ΣΤΟΝ ΚΥΒΕΡΝΟΧΩΡΟ

- 2.1. Αναζητώντας έναν πλήρη ορισμό
- 2.2. Επιπολασμός της βίας στον κυβερνοχώρο
- 2.3. Διεθνές και Ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο
 - 2.3.1. *Ψηφίσματα, Στρατηγικές και Εκθέσεις του ΟΗΕ*
 - 2.3.2. *Συνθήκες του Συμβουλίου της Ευρώπης*
 - 2.3.3. *Νομικό Πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*
 - 2.3.4. *Ψηφίσματα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου*

ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ – ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗ ΚΑΙ ΒΙΑ ΣΤΟΝ ΚΥΒΕΡΝΟΧΩΡΟ, ΣΤΑ ΜΜΕ

- 3.1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις
- 3.2. Κάλυψη της έμφυλης βίας στα ΜΜΕ
- 3.3. Κάλυψη στα ΜΜΕ και το ελληνικό #Metoo

Βιβλιογραφία

ΜΕΡΟΣ Ι – ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗ

1.1. Γενεαλογία του όρου¹

Η ιστορία της νομικής έννοιας της σεξουαλικής παρενόχλησης ξεκινά στις Ηνωμένες Πολιτείες, όπου η φεμινίστρια δικηγόρος Catherine MacKinnon, η οποία πυροδότησε τη νομική συζήτηση στις ΗΠΑ τη δεκαετία του 1970, αναφέρθηκε στη σεξουαλική παρενόχληση ως «την ανεπιθύμητη επιβολή σεξουαλικών απαιτήσεων στο πλαίσιο μιας άνισης σχέσης εξουσίας. Κεντρικό στοιχείο της έννοιας είναι η χρήση της εξουσίας που προέρχεται από μια κοινωνική σφαίρα για να μοχλευτούν οφέλη ή να επιβληθούν στερήσεις σε μία άλλη» (MacKinnon, 1979: 1). Η MacKinnon συνεχίζει διακρίνοντας δύο μορφές σεξουαλικής παρενόχλησης:

1. Πρόταση για αντιπαροχή (quid pro quo) και ως προϋπόθεση εργασίας,² κατά την οποία η σεξουαλική συμμόρφωση ανταλλάσσεται ή προτείνεται να ανταλλαχθεί με μια ευκαιρία απασχόλησης. Ακολούθως, η MacKinnon υποστηρίζει ότι «η πρόταση για αντιπαροχή προκύπτει εντονότερα στο πλαίσιο του οριζόντιου διαχωρισμού, όπου οι γυναίκες απασχολούνται σε θηλυκοποιημένες θέσεις εργασίας, όπως η εργασία γραφείου, κάθετα στρωματοποιημένες ανά φύλο θέσεις εργασίας, με τους άνδρες να κατέχουν την εξουσία και να είναι σε θέση να προσλαμβάνουν και να απολύουν γυναίκες. Σε μια δουλειά που ορίζεται ανάλογα με το φύλο, η μη συμμόρφωση με όλες τις απαιτήσεις της εργασίας, οι οποίες ενδέχεται, ανάλογα με τις ιδιοτροπίες του εργοδότη/αφεντικού, να περιλαμβάνουν σεξουαλική ανοχή ή δραστηριότητα, «αποκλείει» ουσιαστικά γυναίκες από τη θέση εργασίας. (MacKinnon, 1979: 32)
2. Εχθρικές συνθήκες εργασίας, όπου η σεξουαλική παρενόχληση εντοπίζεται δυσκολότερα. Αν και είναι λιγότερο σαφές, είναι περισσότερο διαδεδομένο, καθώς η σεξουαλική παρενόχληση ως συνθήκη εργασίας καθιστά το εργασιακό περιβάλλον αφόρητο για τις γυναίκες. Όπως υποστηρίζει η MacKinnon «οι ανεπιθύμητες σεξουαλικές προτάσεις, που γίνονται απλώς και μόνο επειδή έχει γυναικείο σώμα, ενδέχεται να αποτελούν μέρος της καθημερινότητας στην επαγγελματική ζωή μιας γυναίκας. Μπορεί να την αγγίζουν ή να την τσιμπούν διαρκώς, να την γδύνουν με το βλέμμα και να την κοιτούν επίμονα, να την φιλούν λάθρα, να τη σχολιάζουν, να τη χειραγωγούν ώστε να την πετύχουν μόνη της και γενικά να την εκμεταλλεύονται στη δουλειά – χωρίς όμως ποτέ να της υποσχεθούν ή να της αρνηθούν οτιδήποτε σχετίζεται ρητά με τη δουλειά της» (MacKinnon, 1979: 40).

Πέρα από τον ορισμό της MacKinnon, η Lyn Farley, συγγραφέας και δημοσιογράφος προσλήφθηκε από το Πανεπιστήμιο Cornell για να διδάξει το μάθημα «Γυναίκες και εργασία» στο Τμήμα Γυναικείων Σπουδών. Το 1975, εμπνευσμένες από την περίπτωση της Carmita Wood, βοηθού του καθηγητή Boyce McDaniel, μια ομάδα φεμινιστριών στο Πανεπιστήμιο Cornell δημιούργησαν την ομάδα “[Working Women United](#)” (Εργαζόμενες Γυναίκες Ενωμένες). Η Carmita Wood παραιτήθηκε εξαιτίας της συνεχιζόμενης παρενόχλησης που βίωσε από τον καθηγητή McDaniel. Τον Απρίλιο του 1975, η Lyn Farley κατέθεσε στο πλαίσιο των ακροάσεων σχετικά με τις γυναίκες και την εργασία ενώπιον της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της Πόλης της Νέας Υόρκης. Όρισε τη σεξουαλική παρενόχληση ως «ανεπιθύμητες σεξουαλικές προτάσεις εναντίον εργαζομένων γυναικών από άνδρες επόπτες, αφεντικά, εργοδηγούς ή μάνατζερ». Έδωσε παραδείγματα: «Συχνά σημαίνει ότι μια γυναίκα προσλαμβάνεται γιατί είναι όμορφη, ανεξάρτητα από τα προσόντα της· πως η εργασιακή ασφάλεια μιας γυναίκας εξαρτάται αενάως από το πόσο πολύ ευχαριστεί το αφεντικό της, και πως εκείνος συχνά θεωρεί ότι η σεξουαλική συντροφιά εντάσσεται στα εργασιακά της καθήκοντα· και

¹ Για μια πιο αναλυτική περιγραφή του όρου δείτε επίσης Μοσχοβάκου, Παπαγιαννοπούλου, 2022: 26-39.

² Η *quid pro quo* παρενόχληση έχει καθιερωθεί ως σεξουαλικός αντιπραγματισμός, όπου η αποδοχή ή μη μιας ανεπιθύμητης σεξουαλικής πρότασης λειτουργεί ως προϋπόθεση για την προσφορά εργασιακών ανταλλαγμάτων (π.χ. προαγωγή ή ακόμα και παραμονή στην εργασία) (Παπαγιαννοπούλου, 2017).

πως γυναίκες απολύονται γιατί μεγάλωσαν ή γιατί είναι υπερβολικά ανεξάρτητες ή γιατί λένε «όχι» στο παράλληλο σεξουαλικό παιχνίδι». Δημοσιογράφος των New York Times άκουσε την κατάθεσή της και έγραψε ένα σχετικό άρθρο με τίτλο: “Women begin to speak out against sexual harassment at work” (Οι γυναίκες αρχίζουν να μιλούν ενάντια στην παρενόχληση στην εργασία). Ως τα τέλη του 1975, η έννοια της σεξουαλικής παρενόχλησης της Lyn Farley είχε γίνει ευρέως γνωστή και το 1978 εξέδωσε το βιβλίο της με τίτλο “Sexual Shakedown: The sexual harassment of women on the job” (Σεξουαλικός εκβιασμός: Η σεξουαλική παρενόχληση των γυναικών στη δουλειά). Σύμφωνα με τον αρχικό ορισμό της σεξουαλικής παρενόχλησης, οι παρενοχλητικές συμπεριφορές πρέπει κατά τεκμήριο να λαμβάνουν χώρα σε μακροπρόθεσμη βάση, και η σεξουαλική παρενόχληση συνδέεται με το σεξ. Αργότερα, αυτές οι υποθέσεις αμφισβητήθηκαν και επαναπροσδιορίστηκαν (Crouch, 2001).

Το 1980, ο Frank Till στο έργο του “Sexual harassment: A report on sexual harassment of students” (Σεξουαλική παρενόχληση: Μια έκθεση για τη σεξουαλική παρενόχληση φοιτητριών) (1980) ανέπτυξε μια πολύ γνωστή τυπολογία για τη σεξουαλική παρενόχληση. Η τυπολογία του περιλαμβάνει εκείνες τις συμπεριφορές που συνδέονται ευρέως με τη σεξουαλική παρενόχληση και εκείνες που δεν περιλαμβάνουν καμία μορφή σεξουαλικής αλληλεπίδρασης:

- *Παρενόχληση με βάση το φύλο:* περιλαμβάνει σεξιστικά σχόλια και συμπεριφορές που αντικατοπτρίζουν υποτιμητικές και αρνητικές αντιλήψεις για τις γυναίκες. Αυτές οι συμπεριφορές δεν συσχετίζονται απαραίτητα με κάποια μορφή σεξουαλικού εξαναγκασμού.
- *Αποπλανητική παρενόχληση,* η οποία περιλαμβάνει ανεπιθύμητες ερωτικές προτάσεις που κάνουν τα άτομα να νιώθουν άβολα.
- *Σεξουαλική δωροδοκία,* η οποία συνίσταται στον εξαναγκασμό κάποιου/ας να συμμετάσχει σε σεξουαλικές δραστηριότητες, με την υπόσχεση κάποιου είδους ανταμοιβής.
- *Σεξουαλικός εξαναγκασμός,* ο οποίος συνίσταται στον εξαναγκασμό κάποιου/ου να συμμετάσχει σε σεξουαλικές δραστηριότητες υπό τον φόβο πιθανών κυρώσεων ή τιμωρίας.
- *Σεξουαλική επίθεση ή/και βιαιοπραγία*

Η τυπολογία του Frank Till αναπτύχθηκε περαιτέρω από τους [Fitzgerald & Shullman](#) (1985), οι οποίοι διαπίστωσαν ότι το σύμπαν της παρενοχλητικής συμπεριφοράς θα μπορούσε να περιλαμβάνει τρεις ευρείες κατηγορίες: *παρενόχληση λόγω φύλου, ανεπιθύμητη σεξουαλική προσοχή και σεξουαλικό εξαναγκασμό.*

- Η παρενόχληση λόγω φύλου δεν στοχεύει στην πρόκληση σεξουαλικής συνεργασίας, αλλά μάλλον εκφράζει προσβλητικές, εξευτελιστικές ή περιφρονητικές συμπεριφορές για τις γυναίκες. Η ουσία της είναι η περιφρόνηση και η εχθρότητα, και ως εκ τούτου ορισμένοι συγγραφείς την ονομάζουν *εχθρότητα φύλου* (Fitzgerald & Cortina, 1985: 8)
- Η ανεπιθύμητη σεξουαλική προσοχή είναι ακριβώς οι απρόκλητες, ανεπιθύμητες σεξουαλικές προτάσεις που παραμένουν χωρίς ανταπόκριση εκ μέρους των αποδεκτών/τριών. Αφορούν τόσο λεκτικές όσο και σωματικές συμπεριφορές, και συμπεριλαμβάνουν προκλητικά σεξουαλικά σχόλια και φιλοφρονήσεις, απόπειρες δημιουργίας σεξουαλικών ή ρομαντικών/στενών σχέσεων και ανεπιθύμητα αγγίγματα. Αν και ανεπιθύμητες, ενοχλητικές και πολύ χειρότερες, αυτές οι εμπειρίες δεν συνδέονται ρητά με καμία εργασιακή κατάσταση ή συνθήκη (Fitzgerald & Cortina, 1985: 9)
- Ο σεξουαλικός εξαναγκασμός, που θεωρείται η κατ’ εξοχήν εμπειρία παρενόχλησης, είναι μια σχετικά σπάνια κατάσταση στην οποία η ανεπιθύμητη σεξουαλική προσοχή συνδυάζεται με διάφορες πιέσεις που σχετίζονται με την εργασία, όπως δωροδοκίες ή / και απειλές για τον εξαναγκασμό της συναίνεσης (π.χ. πρόταση ή υπαινιγμός για προαγωγή με αντάλλαγμα σεξουαλικές χάρες, απειλή απόλυσης εάν δεν ικανοποιηθούν οι σεξουαλικές απαιτήσεις, κ.λπ.). Τέτοια περιστατικά συνδυάζουν τις κατηγορίες της σεξουαλικής δωροδοκίας και του

σεξουαλικού εξαναγκασμού/απειλής που περιγράφονται στον ορισμό της έννοιας του Till (1980) (Fitzgerald & Cortina, 1985: 9).

Το 1980, η Επιτροπή Ίσων Ευκαιριών Εργασίας έδωσε τον ακόλουθο ορισμό της σεξουαλικής παρενόχλησης:

«Ανεπιθύμητες σεξουαλικές προτάσεις, αιτήματα για σεξουαλικές χάρες και άλλες λεκτικές ή σωματικές συμπεριφορές σεξουαλικής φύσης συνιστούν σεξουαλική παρενόχληση όταν: 1) η υποταγή σε μια τέτοια συμπεριφορά γίνεται, είτε ρητά είτε σιωπηρά, όρος ή προϋπόθεση για την εργασία ενός ατόμου, 2) η υποταγή ή η απόρριψη μιας τέτοιας συμπεριφοράς από ένα άτομο χρησιμοποιείται ως βάση για αποφάσεις σχετικά με την εργασία, οι οποίες επηρεάζουν αυτό το άτομο, ή 3) η συμπεριφορά αυτή έχει ως σκοπό ή αποτέλεσμα την αδικαιολόγητη παρέμβαση στην εργασιακή απόδοση ενός ατόμου ή τη δημιουργία εκφοβιστικού, εχθρικού ή επιθετικού εργασιακού περιβάλλοντος. (ΕΕΟΚ, 1980)

Το πρώτο και το δεύτερο στοιχείο, δηλαδή όταν ένα άτομο βιώνει σεξουαλική παρενόχληση ως όρο της εργασίας του ή ως βάση για αποφάσεις σχετικά με την εργασία, οι οποίες επηρεάζουν το άτομο, συμπίπτει με την έννοια *quid pro quo* της MacKinnon, ενώ το τρίτο στοιχείο, δηλαδή η συμπεριφορά που έχει ως αποτέλεσμα την αδικαιολόγητη παρέμβαση στην εργασιακή απόδοση ενός ατόμου μέσω της δημιουργίας ενός εχθρικού εργασιακού περιβάλλοντος, συμπίπτει με την αντίληψη της MacKinnon για τις εχθρικές συνθήκες εργασίας.

Τα χρόνια που ακολούθησαν, οι διεθνείς (ILO) και οι ευρωπαϊκές (ΕΕ) οργανώσεις θα αποσαφηνίσουν τη σεξουαλική παρενόχληση με τρόπο που θα περιλαμβάνει τις ακόλουθες μορφές: Σωματικές μορφές παρενόχλησης (π.χ. ανεπιθύμητα αγγίγματα, φιλιά, ψηλαφίσματα, σεξουαλική επίθεση, βιασμός)· λεκτικές μορφές παρενόχλησης (π.χ. προσβλητικές ερωτήσεις, σεξουαλικά σχόλια)· μη λεκτικές μορφές παρενόχλησης (π.χ. catcalling/παρενόχληση στον δρόμο, σεξουαλικά προκλητικό, προσβλητικό ή παρενοχλητικό βλέμμα κ.λπ.)· μορφές παρενόχλησης στον κυβερνοχώρο (π.χ. αποστολή ακατάλληλων φωτογραφιών σε κάποιον κ.λπ.).

5

1.2 Επιτολασμός της σεξουαλικής παρενόχλησης σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο

Σύμφωνα με την [έκθεση του FRA](#) (2014a: 95-96), 83 με 102 εκατομμύρια γυναίκες (45% με 55% των γυναικών) στην ΕΕ των 28 έχουν υποστεί σεξουαλική παρενόχληση από την ηλικία των 15 ετών, και 13% με 21% στην ΕΕ των 28 έχουν υποστεί σεξουαλική παρενόχληση κατά τους 12 μήνες πριν από τη συνέντευξη για την έρευνα. Αν εξετάσουμε έξι μόνο συγκεκριμένες μορφές σεξουαλικής παρενόχλησης, οι οποίες προσδιορίστηκαν στην έρευνα ως απειλητικότερες και σοβαρότερες για τις ερωτηθείσες: το 45% των γυναικών στην ΕΕ έχουν βιώσει αυτές τις μορφές σεξουαλικής παρενόχλησης τουλάχιστον μία φορά στη ζωή τους. Μεταξύ των γυναικών που έχουν βιώσει σεξουαλική παρενόχληση τουλάχιστον μία φορά από την ηλικία των 15 ετών, το 32% ανέφερε κάποιον από το εργασιακό πλαίσιο – όπως συνάδελφο, εργοδότη ή πελάτη – ως δράστη.

Όσον αφορά τις μορφές σεξουαλικής παρενόχλησης, το 29% των γυναικών στην ΕΕ έχουν βιώσει ανεπιθύμητα αγγίγματα, αγκαλιές ή φιλιά από την ηλικία των 15 ετών· το 24% των γυναικών έχουν δεχθεί προκλητικά σεξουαλικά σχόλια ή προσβλητικά αστεία από την ηλικία των 15 ετών. Το 11% των γυναικών έχουν λάβει ανεπιθύμητα, προσβλητικά σεξουαλικά μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή μηνύματα SMS ή προσβλητικές, ανάρμοστες προσεγγίσεις σε ιστότοπους κοινωνικής δικτύωσης (αναφέρονται σε εμπειρίες από την ηλικία των 15 ετών κι έπειτα).

Εξετάζοντας την επαναλαμβανόμενη θυματοποίηση, μία στις πέντε γυναίκες (19%) έχει βιώσει ανεπιθύμητα αγγίγματα, αγκαλιές ή φιλιά τουλάχιστον δύο φορές από την ηλικία των 15 ετών και το 6% των γυναικών έχουν υποστεί αυτή τη σωματική μορφή παρενόχλησης περισσότερες από έξι φορές από την ηλικία των 15 ετών. Περίπου το 37% όλων των θυματοποιημένων γυναικών έχουν έρθει αντιμέτωπες με δύο ή τρεις διαφορετικές μορφές σεξουαλικής παρενόχλησης από την ηλικία

των 15 ετών, το 27% με τέσσερις έως έξι διαφορετικές μορφές και το 8% με επτά ή περισσότερες διαφορετικές μορφές.

Γενικά, ο κίνδυνος έκθεσης σε σεξουαλική παρενόχληση είναι πάνω από τον μέσο όρο για τις γυναίκες ηλικίας μεταξύ 18 και 39 ετών. Περισσότερες από μία στις τρεις γυναίκες (38%) ηλικίας μεταξύ 18 και 29 ετών βίωσαν τουλάχιστον μία μορφή σεξουαλικής παρενόχλησης κατά τους 12 μήνες πριν από την έρευνα, καθώς και σχεδόν μία στις πέντε γυναίκες (24%) ηλικίας μεταξύ 30 και 39 ετών. Σεξουαλική παρενόχληση βιώνουν συχνότερα γυναίκες με πτυχίο πανεπιστημίου και οι γυναίκες στις υψηλότερες επαγγελματικές βαθμίδες: το 75% των γυναικών στην ανώτατη διευθυντική κατηγορία και το 74% εκείνων που ανήκουν στην κατηγορία των επαγγελματιών έχουν υποστεί σεξουαλική παρενόχληση κατά τη διάρκεια της ζωής τους, σε σύγκριση με το 44% των γυναικών στην επαγγελματική κατηγορία «ειδικευμένος χειρώνακτας» ή το 41% των γυναικών που δηλώνουν ότι δεν έχουν εργαστεί ποτέ επ' αμοιβή. Στις περισσότερες περιπτώσεις σεξουαλικής παρενόχλησης, που βίωσαν γυναίκες από την ηλικία των 15 ετών (68%), ο δράστης ήταν κάποιος άγνωστος. Άλλοι δράστες σεξουαλικής παρενόχλησης είναι άτομα που γνωρίζει η γυναίκα (χωρίς να διευκρινίζεται περαιτέρω) (35%), κάποιος που σχετίζεται με την εργασία της γυναίκας, όπως συνάδελφος, εργοδότης ή πελάτης (32%), ή φίλος ή γνωστός (31%). Από το σύνολο των γυναικών που περιέγραψαν το σοβαρότερο περιστατικό σεξουαλικής παρενόχλησης που τους έχει συμβεί, το 35% κράτησε το περιστατικό για τον εαυτό της και δεν μίλησε σε κανέναν για αυτό, το 28% μίλησε σε φίλη/ο, το 24% μίλησε σε μέλος της οικογένειας ή συγγενή και το 14% ενημέρωσε τον/την σύντροφό του. Μόνο το 4% των γυναικών έκανε καταγγελία στην αστυνομία, το 4% μίλησε σε εργοδότη ή προϊστάμενο στον χώρο εργασίας, και κάτω από το 1% συμβουλευτήκε δικηγόρο, οργάνωση υποστήριξης επιζώσων ή εκπρόσωπο συνδικαλιστικής οργάνωσης.

Σε έρευνα της [Huffington Post \(2015\)](#) σε 2.200 ανώνυμες γυναίκες συγκεντρώθηκαν τα ακόλουθα ευρήματα:

- Περίπου 1 στις 3 εργαζόμενες γυναίκες ηλικίας κάτω των 35 ετών έχει παρενοχληθεί σεξουαλικά στην εργασία τουλάχιστον μία φορά. Αν και η πλειοψηφία αυτών των γυναικών ανέφεραν ότι οι δράστες ήταν άνδρες (συνάδελφοι, προϊστάμενοι ή ακόμη και πελάτες), περίπου 1 στις 10 ερωτηθείσες είχε παρενοχληθεί σεξουαλικά από γυναίκα στην εργασία.
- Σχεδόν 3 στα 4 περιστατικά σεξουαλικής παρενόχλησης στο χώρο εργασίας δεν καταγγέλλονται. Δυστυχώς, περισσότερο από το 70% των γυναικών που είναι θύματα σεξουαλικής παρενόχλησης στο χώρο εργασίας δεν αναφέρουν ποτέ το περιστατικό ούτε προσπαθούν να καταστήσουν υπόλογα τα άτομα που τις παρενοχλούν. Σε ορισμένες περιπτώσεις, αυτό οφείλεται ενδεχομένως στο γεγονός ότι ορισμένα θύματα μπορεί να μην συνειδητοποιούν καν ότι το περιστατικό ήταν σεξουαλική παρενόχληση στο χώρο εργασίας (καθώς περίπου το 16% των γυναικών δεν είχαν σαφή κατανόηση του τι συνιστά σεξουαλική παρενόχληση στην εργασία).
- Αν και συνήθως είναι λεκτική, η σεξουαλική παρενόχληση στο χώρο εργασίας μπορεί (και συχνά έτσι είναι) να προκύψει και με άλλες μορφές. Στην πραγματικότητα, περισσότερο από το 80% των γυναικών που ρωτήθηκαν είχαν βιώσει σεξουαλική παρενόχληση στον χώρο εργασίας όταν κάτι τους είπε ένας συνάδελφος ή κάποιος άλλος. Περίπου το 44% είχε βιώσει ανεπιθύμητη σωματική επαφή ή σεξουαλικές προσεγγίσεις όταν παρενοχλούνταν στη δουλειά. Και, περίπου το 25% είχε λάβει τουλάχιστον ένα σεξουαλικό άσεμνο email ή γραπτό μήνυμα από συνάδελφο ή προϊστάμενο.

Μεταξύ 23/11/2020 και 15/12/2020, η γυναικεία οργάνωση [Rights of women](#) στο Ηνωμένο Βασίλειο διεξήγαγε έρευνα σχετικά με τη σεξουαλική παρενόχληση σε γυναίκες που εργάστηκαν -εξ αποστάσεως και διά ζώσης- κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID και κατέληξε στα εξής συμπεράσματα:

- Το 45% των γυναικών που βίωσαν σεξουαλική παρενόχληση, ανέφεραν ότι βίωσαν την παρενόχληση εξ αποστάσεως. Η εξ αποστάσεως σεξουαλική παρενόχληση αναφέρεται στα ακόλουθα: σεξουαλικά μηνύματα (π.χ. ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, γραπτό μήνυμα, μέσα

κοινωνικής δικτύωσης)· παρενόχληση στον κυβερνοχώρο (π.χ. μέσω Zoom, Teams, Slack κ.λπ.), και τηλεφωνικές κλήσεις με σεξουαλικό περιεχόμενο.

- Το 42% των γυναικών που βιώνουν σεξουαλική παρενόχληση στην εργασία έχουν βιώσει μέρος ή το σύνολο αυτής της παρενόχλησης στο διαδίκτυο.
- Το 23% των γυναικών που έχουν υποστεί σεξουαλική παρενόχληση ανέφεραν αύξηση ή κλιμάκωση ενώ εργάζονταν από το σπίτι, από την έναρξη του lockdown (23 Μαρτίου 2020).
- Το 15% των γυναικών που έχουν υποστεί σεξουαλική παρενόχληση ανέφεραν ότι μέρος ή το σύνολο της παρενόχλησης μεταφέρθηκε στο διαδίκτυο, ενώ εργάζονταν από το σπίτι, από την έναρξη του lockdown (23 Μαρτίου 2020).
- Το 72% των γυναικών που βιώνουν σεξουαλική παρενόχληση στην εργασία δεν αισθάνονται ότι ο εργοδότης τους κάνει αρκετά για να τις προστατεύσει ή/και να τις υποστηρίξει απέναντι στην παρενόχληση και την κακοποίηση.
- Το 29% των γυναικών που έχουν καταγγείλει σεξουαλική παρενόχληση στον εργοδότη τους ανέφεραν ότι η ανταπόκριση επηρεάστηκε αρνητικά από την πανδημία Covid-19.

Σε διεθνές επίπεδο, σχετικές μελέτες έχουν επίσης διεξαχθεί από τη Διακοινοβουλευτική Ένωση (IPU). [Η μελέτη IPU του 2016](#) βασίστηκε σε ποσοτικά και ποιοτικά δεδομένα που παρείχαν 55 γυναίκες βουλευτρίες από 39 χώρες, καταναμημένες σε πέντε περιοχές του κόσμου: 18 στην Αφρική, 15 στην Ευρώπη, 10 στην Ασία-Ειρηνικό, 8 στην Αμερική και 4 σε Αραβικές χώρες. Οι συμμετέχουσες ερωτήθηκαν σχετικά με την προσωπική τους ιστορία, τις αντιλήψεις και τις εμπειρίες παρενόχλησης, εκφοβισμού ή βίας, στις οποίες ενδέχεται να έχουν εκτεθεί, τους λόγους αυτών των πράξεων ή συμπεριφορών και τις συνέπειες που μπορεί να έχουν προκύψει, και σχετικά με λύσεις για την πρόληψη και την αντιμετώπιση τέτοιων πράξεων. Σύμφωνα με τη μελέτη, ο σεξισμός, η παρενόχληση και η βία κατά των γυναικών βουλευτριών είναι πολύ πραγματικές και διαδεδομένες, αναδεικνύοντας ένα φαινόμενο που δεν γνωρίζει σύνορα, υφίσταται σε διαφορετικό βαθμό σε κάθε χώρα, και επηρεάζει έναν σημαντικό αριθμό βουλευτριών. Τα ευρήματα της μελέτης αποκαλύπτουν επίσης ανησυχητικά επίπεδα επιπολασμού - ιδιαίτερα για την ψυχολογική βία, την πιο διαδεδομένη μορφή, που επηρεάζει το 81,8% των συμμετεχουσών από όλες τις χώρες και περιοχές. Πιο συγκεκριμένα, το 65,5% των βουλευτριών υπόκεινται σε ταπεινωτικά σεξουαλικά ή σεξιστικά σχόλια, το 27,5% σε απεικονίσεις του εαυτού τους ή σχόλια άκρως ασεβή και με σεξουαλικούς συνειρμούς στα παραδοσιακά μέσα ενημέρωσης, το 41,8% σε εξαιρετικά ταπεινωτικές, σεξουαλικά φορτισμένες απεικονίσεις του εαυτού τους που διαδίδονται μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, το 44,4% σε απειλές θανάτου, βιασμούς, ξυλοδαρμούς, απαγωγές, το 32,7% σε παρενόχληση (έκθεση σε επίμονη και απρόσκλητη συμπεριφορά, συμπεριλαμβανομένης της ανεπιθύμητης προσοχής ή ανεπιθύμητης λεκτικής επαφής ή αλληλεπίδρασης που μπορεί να τρομάξει ένα άτομο) (IPU, 2016: 3).

Μια δεύτερη μελέτη διεξήχθη το 2018 σε συνεργασία της IPU με την Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης (PACE) και βασίστηκε σε συνεντεύξεις με 123 γυναίκες από 45 ευρωπαϊκές χώρες. Η μελέτη δείχνει ότι πράξεις σεξισμού, κακοποίησης και βίας κατά των γυναικών συμβαίνουν πράγματι στα κοινοβούλια της Ευρώπης: το 85,2% των γυναικών βουλευτριών δήλωσαν ότι είχαν υποστεί ψυχολογική βία κατά τη διάρκεια της θητείας τους, το 46,9% είχε λάβει απειλές θανάτου ή απειλές βιασμού ή ξυλοδαρμού, 58,2% είχε γίνει στόχος διαδικτυακών σεξιστικών επιθέσεων στα κοινωνικά δίκτυα, το 67,9% είχε γίνει στόχος σχολίων σχετικά με τη σωματική τους εμφάνιση ή με βάση στερεότυπα φύλου, το 24,7% είχε υποστεί σεξουαλική βία και το 14,8% είχε υποστεί σωματική βία ([IPU, PACE, 2018: 1](#)). Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας (τα οποία σε όλες τις περιπτώσεις είναι πολύ υψηλότερα για τις βουλευτρίες κάτω των 40 ετών) το 67,9% έχει υποστεί σεξουαλικά ή σεξιστικά σχόλια, το 58,2% έχει δει/λάβει φωτογραφίες ή σχόλια που ήταν εξαιρετικά ταπεινωτικά ή που είχαν σεξουαλική χροιά αναρτημένα στα κοινωνικά δίκτυα, το 46,9% έχει δεχτεί απειλές, απειλές βιασμού, ξυλοδαρμού ή απαγωγής, το 39,5% έχει λάβει φωτογραφίες ή σχόλια που ήταν ιδιαίτερα υποτιμητικά ή είχαν σεξουαλική χροιά και δημοσιεύθηκαν στον Τύπο ή μεταδόθηκαν στην τηλεόραση, και το 27,2% έχουν υποστεί ψυχολογική παρενόχληση, εκφοβισμό ή παρενοχλητική παρακολούθηση (stalking) (IPU, PACE, 2018: 6).

Με εξαίρεση τις έρευνες που διεξήγαγε ο FRA σε ευρωπαϊκό επίπεδο, τα δεδομένα για τη σεξουαλική παρενόχληση που βιώνουν τα ΛΟΑΤ άτομα είναι λίγα. Σύμφωνα με την έκθεση του [FRA σχετικά με την έρευνα της ΕΕ για τα ΛΟΑΤ \(2014\)](#), οι ερωτηθέντες που δηλώνουν ότι βίωσαν παρενόχληση κατά τους 12 μήνες που προηγήθηκαν της έρευνας, τα τρία τέταρτα (75%) πιστεύουν ότι το τελευταίο περιστατικό συνέβη εν μέρει ή εξ ολοκλήρου επειδή θεωρήθηκε ότι ήταν ΛΟΑΤ. Σε συνδυασμό με τα στοιχεία σχετικά με τον επιπολασμό της παρενόχλησης, αυτό σημαίνει ότι κατά τους 12 μήνες που προηγήθηκαν της έρευνας, το ένα πέμπτο (19%) όλων των ερωτηθέντων βίωσαν παρενόχληση που πιστεύουν ότι συνέβη εν μέρει ή εξ ολοκλήρου επειδή θεωρήθηκαν ΛΟΑΤ. Οι λεσβίες γυναίκες (23%) και οι τρανσέξουαλ ερωτηθέντες (22%) είναι πιο πιθανό να έχουν βιώσει παρενόχληση με κίνητρο το μίσος κατά το έτος που προηγείται της έρευνας. Επιπλέον, οι άνδρες είναι πιο πιθανό από τις γυναίκες ερωτηθείσες να πιστεύουν ότι το τελευταίο περιστατικό παρενόχλησης συνέβη εν μέρει ή εξ ολοκλήρου επειδή θεωρήθηκαν ΛΟΑΤ: οι ομοφυλόφιλοι άνδρες (83%) είναι πιο πιθανό να αποδώσουν κίνητρο μίσους από τις λεσβίες γυναίκες (77%) και οι αμφιφυλόφιλοι άνδρες (69%) είναι πιο πιθανό από τις αμφιφυλόφιλες γυναίκες (52%) να νιώσουν ότι ο σεξουαλικός τους προσανατολισμός έπαιξε κάποιο ρόλο (FRA, 2014β: 70).

Επίσης, σύμφωνα με την τελευταία [έρευνα του FRA για την ισότητα των ΛΟΑΤΚΙ \(2020\)](#), η πλειονότητα των ερωτηθέντων ΛΟΑΤΚΙ (58%) δηλώνουν ότι βίωσαν, κατά τη διάρκεια των πέντε ετών πριν από την έρευνα, παρενόχληση με τη μορφή προσβλητικών ή απειλητικών καταστάσεων – συμπεριλαμβανομένων περιστατικών σεξουαλικής φύσης – στην εργασία, στο δρόμο, στα μέσα μαζικής μεταφοράς, σε κατάστημα, στο διαδίκτυο, ή οπουδήποτε αλλού.³ Συνολικά, κατά τους δώδεκα μήνες πριν από την έρευνα, δύο στους πέντε ερωτηθέντες (38%) στην ΕΕ βίωσαν μία ή περισσότερες από αυτές τις πράξεις επειδή είναι ΛΟΑΤΚΙ. Τα ποσοστά παρενόχλησης είναι παρόμοια σε ολόκληρη την ΕΕ. Οι τρανς και ίντερσεξ ερωτηθέντες αναφέρουν τα υψηλότερα ποσοστά παρενόχλησης που σχετίζονται με τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα. Τα αποτελέσματα είναι ιδιαίτερα ανησυχητικά όσον αφορά τις νεότερες ηλικιακές ομάδες (15 με 17 και 18 με 24 ετών). Κατά μέσο όρο, αυτές οι ομάδες αναφέρουν ότι αντιμετωπίζουν συχνότερα παρενόχληση επειδή είναι ΛΟΑΤΚΙ, κατά το έτος που προηγείται της έρευνας σε όλες τις κατηγορίες παρενόχλησης. Επιπλέον, το 51% των ερωτηθέντων ηλικίας 15 έως 17 ετών δήλωσαν ότι κάποιος από το σχολείο, το κολέγιο ή το πανεπιστήμιο διέπραξε το πιο πρόσφατο περιστατικό παρενόχλησης που βίωσε επειδή ήταν ΛΟΑΤΚΙ. Τέτοια περιστατικά μπορούν να λάβουν χώρα σε σχολικούς χώρους ή στο δρόμο προς το σχολείο – ωστόσο, το 42% διευκρίνισε ότι το περιστατικό έλαβε χώρα στο σχολείο (FRA, 2020: 42).

Το 2019, η [Βρετανική Συνδικαλιστική Ομοσπονδία](#) διεξήγαγε έρευνα σχετικά με τη σεξουαλική παρενόχληση των ΛΟΑΤ ατόμων στο χώρο εργασίας, με τα ακόλουθα ευρήματα:

- Το 68% των ΛΟΑΤ ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα ανέφεραν ότι παρενοχλήθηκαν σεξουαλικά στην εργασία, ωστόσο τα δύο τρίτα δεν το ανέφεραν στον εργοδότη τους.
- Περισσότερα από 4 στα 10 (42%) ΛΟΑΤ άτομα που απάντησαν στην έρευνα δήλωσαν ότι οι συνάδελφοί τους έκαναν ανεπιθύμητα σχόλια ή έκαναν ανεπιθύμητες ερωτήσεις σχετικά με τη σεξουαλική τους ζωή.
- 1 στους 4 από αυτούς που δεν κατήγγειλαν, δίστασε να θέσει το ζήτημα στον εργοδότη του από τον φόβο του ότι θα υποστούν «outing» στη δουλειά.
- Η έρευνα διαπίστωσε απαράδεκτα υψηλά επίπεδα σεξουαλικής παρενόχλησης, αναφορικά με όλους τους διαφορετικούς τύπους παρενοχλητικών συμπεριφορών, τόσο για τους ΛΟΑΤ άνδρες όσο και για τις γυναίκες.

³ Αν και το ερωτηματολόγιο δεν χρησιμοποίησε τον όρο «παρενόχληση», για να αποφευχθούν διαφορετικές ερμηνείες σχετικά με το τι σημαίνει, η έρευνα ρώτησε τους συμμετέχοντες εάν είχαν βιώσει συγκεκριμένες πράξεις παρενόχλησης, ρωτώντας συγκεκριμένα εάν κάποιος είχε κάνει προσβλητικά ή απειλητικά σχόλια αυτοπροσώπως, όπως προσβολές ή ύβρεις· εάν τους απείλησε με βία αυτοπροσώπως· εάν έκανε προσβλητικές ή απειλητικές χειρονομίες ή κοιτούσε ανάρμωστα· εάν τους περιτριγύριζε, τους περίμενε ή τους ακολουθούσε σκόπιμα με απειλητικό τρόπο· εάν τους έστειλε προσβλητικά ή απειλητικά μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή μηνύματα κειμένου (SMS)· εάν δημοσίευσε προσβλητικά ή απειλητικά σχόλια σχετικά με εκείνους στο διαδίκτυο - για παράδειγμα, στο Facebook ή το Twitter.

- Οι ΛΟΑΤ γυναίκες που απάντησαν στην έρευνα παρουσίασαν υψηλότερα επίπεδα σεξουαλικής παρενόχλησης και σεξουαλικής επίθεσης σε πολλούς τομείς. Υπήρξαν επίσης ορισμένα περιοχές όπου άνδρες και γυναίκες ανέφεραν παρόμοια επίπεδα σεξουαλικής παρενόχλησης.
- Η διαφορά στην εμπειρία ήταν ιδιαίτερα εμφανής σε αναφερόμενες περιπτώσεις ανεπιθύμητου αγγίγματος, σεξουαλικής επίθεσης και βιασμού στην εργασία.

Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά τις ΛΟΑΤ γυναίκες η έρευνα κατέληξε στο συμπέρασμα ότι είναι:

- πάνω από δύο φορές περισσότερες οι πιθανότητες να αναφέρουν ανεπιθύμητο άγγιγμα **(35% των γυναικών σε σύγκριση με το 16% των ανδρών)**.
- σχεδόν διπλάσιες οι πιθανότητες να αναφέρουν σεξουαλική επίθεση **(21% των γυναικών σε σύγκριση με το 12% των ανδρών)**.
- σχεδόν διπλάσιες οι πιθανότητες να βιώσουν σοβαρή σεξουαλική επίθεση ή βιασμό **(12% σε σύγκριση με το 7% των ανδρών)**.
- Οι τρανς γυναίκες είχαν ακόμη περισσότερες πιθανότητες από άλλες γυναίκες να βιώσουν σεξουαλική επίθεση και βιασμό στην εργασία, με περίπου το ένα τρίτο των τρανς γυναικών **(32%)** που απάντησαν στην έρευνα να αναφέρουν ότι δέχθηκαν σεξουαλική επίθεση και πάνω από μία στις πέντε **(22%)** ότι έχει βιώσει σοβαρή σεξουαλική επίθεση ή βιασμό.

Σε εθνικό επίπεδο, η πρώτη πανελλαδική έρευνα για τη σεξουαλική παρενόχληση στο χώρο εργασίας στην Ελλάδα, πραγματοποιήθηκε από το [Κέντρο Ερευνών για την Ισότητα των Φύλων](#) (ΚΕΘΙ, Αρτινοπούλου, Παπαθεοδώρου, Παπαγιαννοπούλου, κ.ά.) το 2004. Δεκαέξι χρόνια αργότερα, το 2020 πραγματοποιήθηκε από την [ActionAid](#) έρευνα (Παπαγιαννοπούλου, Κάσδαγλη, Μουρτζάκη, 2020) με 1.001 γυναίκες απ' όλη τη χώρα και 376 εργαζόμενες στον τομέα της εστίασης και του τουρισμού, η οποία κατέληξε στα εξής συμπεράσματα:

- το 85% των γυναικών στην Ελλάδα έχουν υποστεί σεξουαλική παρενόχληση στον χώρο εργασίας·
- 1 στις 10 γυναίκες έχει πέσει θύμα απόπειρας σεξουαλικής επίθεσης, ενώ 1 στις 5 έχει πέσει θύμα σεξουαλικού εκβιασμού·
- οι μισές γυναίκες ανέφεραν ότι ήταν άλλος συνάδελφος, ενώ 1 στις 4 ανέφερε ότι ο δράστης ήταν πελάτης. Σε 1 στις 5 περιπτώσεις εμπλέκεται ανώτερο διευθυντικό στέλεχος της εταιρείας, ενώ πάνω από το 1/3 των περιπτώσεων αφορά εργαζόμενο στις ανώτερες βαθμίδες·
- το 56% των παραβατικών συμπεριφορών έλαβε χώρα στο γραφείο, το 29% των γυναικών ανέφερε ότι έλαβε χώρα σε κοινόχρηστους χώρους (τουαλέτα, κουζίνες), ενώ το 15% των γυναικών ανέφερε ότι έλαβε χώρα σε κοινωνικό γεγονός που σχετίζεται με την εργασία (πάρτι, κοινωνική εκδήλωση)·
- μόνο το 6% έκανε επίσημη αναφορά της σεξουαλικής παρενόχλησης που βίωσε σε σχετικό φορέα (π.χ. Επιθεώρηση Εργασίας), ενώ μόνο το 37% το ανέφερε στη διοίκηση της εταιρείας/οργανισμού·
- το 94% των γυναικών υπογράμμισε την ανάγκη θέσπισης και εφαρμογής σχετικής πολιτικής εκ μέρους της διοίκησης της εταιρείας, το 86% υποστήριξε ότι οι γυναίκες δεν μιλούν καθώς φοβούνται ότι θα χάσουν τη δουλειά τους, και το 78% δεν πιστεύει ότι η σεξουαλική παρενόχληση είναι ασυνήθιστο φαινόμενο στον χώρο εργασίας·
- όσον αφορά τους εργαζόμενους στη βιομηχανία εστίασης και τον τουρισμό, το 85% των γυναικών που εργάζονται σήμερα σε αυτούς τους τομείς έχουν υποστεί σεξουαλική παρενόχληση στον χώρο εργασίας, ενώ το 22% έχει πέσει θύμα σεξουαλικής επίθεσης και βιασμού·
- στο 53% των περιπτώσεων δεν υπήρξε καμία επίπτωση για τον δράστη, ενώ κανένας συνάδελφος που εμπλέκεται σε υπόθεση σεξουαλικής παρενόχλησης δεν έχασε ποτέ τη δουλειά του.

Έρευνα που διεξήχθη από το [Κέντρο Κοινωνικής Δράσης και Καινοτομίας](#) (ΚΜΟΠ) το 2020 (Αλεξοπούλου & Δουφεξή- Καπλάνη, 2020), η οποία περιλάμβανε συνεντεύξεις με 7 εκπροσώπους συνδικαλιστικών οργανώσεων εργαζομένων, ενώσεων εργοδοτών, ΜΚΟ και του Συνηγούρου του Πολίτη και μια διαδικτυακή έρευνα με 126 εργαζόμενους και 27 εργοδότες, κατέληξε στα ακόλουθα ευρήματα:

- το 52,38% των εργαζομένων έχει βιώσει σεξουαλική παρενόχληση κάποια στιγμή στην επαγγελματική τους ζωή και το 40% δεν γνωρίζει τις σχετικές διαδικασίες για την προστασία των θυμάτων·
- η πλειοψηφία (91,27%) συμφώνησε ότι οι γυναίκες είναι περισσότερο εκτεθειμένες στη σεξουαλική παρενόχληση·
- η πλειοψηφία των εργαζομένων ανέφερε ότι η πιο κοινή μορφή σεξουαλικής παρενόχλησης είναι σεξουαλικές προσκλήσεις ή αστεία που τους κάνουν να νιώθουν άβολα (70,63%)· ανεπιθύμητοι σεξουαλικοί υπαινιγμοί (65,08%)· συνομιλίες σχετικά με τη σεξουαλική ζωή άλλου συναδέλφου (59,52%)· σεξουαλικά σχόλια σχετικά με την εμφάνιση συναδέλφου (59,52%)· και το 1,59% παραδέχτηκε ότι οι σεξουαλικές επιθέσεις και οι βιασμοί συμβαίνουν συχνά στον χώρο εργασίας τους·
- 42,86% των εργαζομένων ανέφεραν ότι έχουν γίνει μάρτυρες κάποιας μορφής σεξουαλικής παρενόχλησης εναντίον άλλου συναδέλφου τους στον χώρο εργασίας τους·
- 42,06% των εργαζομένων υπογράμμισε ότι η εταιρεία στην οποία εργάζονται δεν παρέχει κανένα έγγραφο με ρήτρες κατά της σεξουαλικής παρενόχλησης·
- 29,63% των εργοδοτών σημείωσε ότι δεν υπάρχουν συγκεκριμένες διαδικασίες για την καταγγελία σεξουαλικής παρενόχλησης στην εταιρεία τους, ενώ το 11,11% δεν γνωρίζει εάν υπάρχουν. Επιπλέον, περισσότεροι από τους μισούς (55,56%) εργοδότες ανέφεραν ότι δεν υπάρχει μηχανισμός τεκμηρίωσης και παρατήρησης περιπτώσεων σεξουαλικής παρενόχλησης·
- όσον αφορά την πρόληψη, σχεδόν οι μισοί εργοδότες (48,15%) υπογράμμισαν ότι δεν υπάρχουν προληπτικά μέτρα στην επιχείρησή τους·
- τέλος, αν και το νομικό πλαίσιο θεωρείται επαρκές, δεν εφαρμόζεται με τρόπο υποστηρικτικό για το θύμα. Κατά συνέπεια, τα θύματα σπάνια επιλέγουν να ακολουθήσουν τις σχετικές διαδικασίες λόγω κόστους, καθυστερήσεων, ανεπαρκών αποζημιώσεων και φόβου αντιποίνων.

Τέλος, σύμφωνα με τις δύο ετήσιες εθνικές εκθέσεις για τη βία κατά των γυναικών (Γενική Γραμματεία Δημογραφικής και Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων /ΓΓΔΟΠΙΦ, 2020 και 2021) που παρέχουν στατιστικά στοιχεία που προέρχονται από τα Συμβουλευτικά Κέντρα και τις Δομές Φιλοξενίας, ένα πολύ μικρό ποσοστό των γυναικών που υποστηρίζονται έχουν βιώσει σεξουαλική παρενόχληση. Πιο συγκεκριμένα, από τις 4.872 γυναίκες επιζώσες έμφυλης βίας και θύματα πολλαπλών διακρίσεων που υποστηρίχθηκαν από 42 Συμβουλευτικά Κέντρα στη χώρα από τον Νοέμβριο του 2019 έως τον Οκτώβριο του 2020, μόνο το 2% (δηλαδή 64 γυναίκες) έχει υποστεί σεξουαλική παρενόχληση ([ΓΓΔΟΠΙΦ, 2020:25](#)), ενώ από τις 4.275 γυναίκες που επέζησαν έμφυλης βίας από τον Νοέμβριο του 2020 έως τον Σεπτέμβριο του 2021, μόνο το 3% (δηλαδή 103 γυναίκες) έχει υποστεί σεξουαλική παρενόχληση ([ΓΓΔΟΠΙΦ, 2021:87-88](#)).

Γενικά, αν και σεξουαλική παρενόχληση βιώνει η πλειονότητα των γυναικών που εργάζονται στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα, αυτή δεν καταγγέλλεται επαρκώς. Αυτό φαίνεται και από τις ειδικές εκθέσεις του Συνηγούρου του Πολίτη για την ίση μεταχείριση και/ή τη σεξουαλική παρενόχληση. Σύμφωνα με την [Ειδική Έκθεση Ίσης Μεταχείρισης του 2020](#), «ισχυρισμοί παρενόχλησης και σεξουαλικής παρενόχλησης ανέδειξαν την ελάχιστη πρόοδο που έχει επέλθει στη διαμόρφωση και εμπέδωση μιας κουλτούρας μη ανοχής των οικείων προσβολών τόσο από εργαζόμενες/ους όσο και εργοδότες/τες, στο πλαίσιο της υποχρέωσης πρόνοιας του εργοδότη. Ευθέως συνδεδεμένες με το έλλειμμα αυτό είναι και οι δυσχέρειες που εξακολουθούν να διαπιστώνονται τόσο κατά την υποβολή της καταγγελίας (φόβος αντιποίνων, δυσμένεια, διακινδύνευση θέσης εργασίας) όσο και κατά την

περαιτέρω διερεύνησή της (δυσχέρειες στην αποδεικτική διαδικασία, φόβος συναδέλφων να καταθέσουν κ.λπ.)». Επίσης, σύμφωνα με την [έκθεση σχετικά με την εμπειρία του Συνηγόρου όσον αφορά τη σεξουαλική παρενόχληση 2006-2010](#), ο συνολικός αριθμός των υποθέσεων που αναφέρθηκαν και διεκπεραιώθηκαν κατά την τριετία (2008-2010) ήταν 17 και όλες υποβλήθηκαν από γυναίκες. Από αυτές το 35% (δηλαδή 6 περιπτώσεις) αφορούσαν τον δημόσιο τομέα και το 65% (δηλαδή 11 περιπτώσεις) τον ιδιωτικό τομέα. Ωστόσο, οι καταγγελίες για σεξουαλική παρενόχληση ανήλθαν μόνο στο 8% του συνολικού αριθμού των καταγγελιών που υποβλήθηκαν στον Συνήγορο για Διακρίσεις λόγω φύλου.

1.3 Διεθνές, Ευρωπαϊκό και Εθνικό νομικό πλαίσιο

1.3.1. Το Διεθνές και Ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο

Σε διεθνές επίπεδο, η σεξουαλική παρενόχληση ορίστηκε στη [Γενική Σύσταση 19 \(1992\) της CEDAW](#) σχετικά με τη βία κατά των γυναικών, ως «ανεπιθύμητη σεξουαλικά καθορισμένη συμπεριφορά, όπως σωματική επαφή και προσεγγίσεις, σεξουαλικά χρωματισμένα σχόλια, η επίδειξη πορνογραφίας και σεξουαλικές απαιτήσεις, είτε με λόγια είτε με πράξεις». Η συμπεριφορά «ενδέχεται να είναι ταπεινωτική και μπορεί να αποτελέσει πρόβλημα υγείας και ασφάλειας· εισάγει διακρίσεις όταν η γυναίκα έχει βάσιμους λόγους να πιστεύει ότι η εναντίωσή της θα την έθετε σε μειονεκτική θέση αναφορικά με την εργασία της, συμπεριλαμβανομένης της πρόσληψης ή της προαγωγής της, ή όταν δημιουργεί εχθρικό εργασιακό περιβάλλον».

Εξάλλου, στον τομέα της εργασίας, το άρθρο 1 της πρόσφατης Σύμβασης της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας/ΔΟΕ (International Labour Organization/ ILO) για τη βία και την παρενόχληση του 2019 ([αριθ. 190 για τη βία και την παρενόχληση](#) και [συμπληρωματική σύσταση αριθ. 260](#)), έχει ως εξής: «ο όρος “βία και παρενόχληση” στον χώρο της εργασίας αναφέρεται σε μια σειρά από απαράδεκτες συμπεριφορές και πρακτικές, ή απειλές αυτών, είτε εκδηλώνονται μεμονωμένα ή κατ’ επανάληψη, που αποσκοπούν, οδηγούν, ή ενδέχεται να οδηγήσουν σε σωματική, ψυχολογική, σεξουαλική ή οικονομική βλάβη και περιλαμβάνει την έμφυλη βία και παρενόχληση· ο όρος «έμφυλη βία και παρενόχληση» σημαίνει βία και παρενόχληση που απευθύνονται σε άτομα λόγω του φύλου τους, ή επηρεάζει δυσανάλογα άτομα συγκεκριμένου φύλου και περιλαμβάνει τη σεξουαλική παρενόχληση».

Η Σύμβαση της ΔΟΕ θεωρεί ότι η σεξουαλική παρενόχληση υφίσταται και μετά από ένα μεμονωμένο περιστατικό, ανεξάρτητα από το συμβατικό καθεστώς του θύματος/επιζώντος. Αναγνωρίζει επίσης ότι η παρενόχληση μπορεί να λάβει χώρα τόσο στον δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα, στην επίσημη και στην άτυπη οικονομία, σε αστικές καθώς και σε αγροτικές περιοχές. Περιλαμβάνει συμπεριφορές σε δημόσιους και ιδιωτικούς χώρους, οι οποίοι αποτελούν χώρο εργασίας· σε χώρους όπου ο/η εργαζόμενος/η πληρώνεται, κάνει διάλειμμα ανάπαυσης ή γευματίζει ή χρησιμοποιεί εγκαταστάσεις υγιεινής, πλυντηρίων και αποδυτηρίων· κατά τη διάρκεια μετακινήσεων, ταξιδιών, καταρτίσεων, εκδηλώσεων ή κοινωνικών δραστηριοτήτων που σχετίζονται με την εργασία· μέσω επικοινωνιών που σχετίζονται με την εργασία, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που επιτρέπουν οι τεχνολογίες πληροφοριών και επικοινωνιών· σε καταλύματα που παρέχονται από τον εργοδότη· και κατά τη μετακίνηση από και προς την εργασία ([Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2021](#): 87).

[Σύσταση αρ. 206](#), που συνοδεύει την Σύμβαση της ΔΟΕ, τονίζει τη «*συνεκτική, ολοκληρωμένη, και ευαισθητοποιημένη ως προς το φύλο προσέγγιση*», που κατοχυρώνεται στο άρθρο 4(2) της Σύμβασης, καθώς και ότι, βάσει αυτής της διάταξης, «*τα μέλη καλούνται να αντιμετωπίσουν τη βία και την παρενόχληση στον κόσμο της εργασίας στη νομοθεσία που αφορά την εργασία και την απασχόληση, την εργασιακή ασφάλεια και υγεία, την ισότητα και τη μη-διάκριση, και στην ποινική διαδικασία, κατά περίπτωση*». Η Σύσταση διαιρείται σε: **βασικές αρχές· προστασία και πρόληψη· εφαρμογή, διορθωτικά μέτρα και συνδρομή· καθοδήγηση, κατάρτιση και ευαισθητοποίηση**. Αυτή η δομή τονίζει την ολιστική προσέγγιση της Σύμβασης και τη σπουδαιότητα

της συμμετοχής των εργαζομένων και των εκπροσώπων τους στον σχεδιασμό, την εφαρμογή και την παρακολούθηση των πολιτικών στους χώρους εργασίας. Τα διορθωτικά μέτρα είναι επίσης θεμελιώδους σημασίας και περιλαμβάνουν αποζημίωση, αποκατάσταση και το δικαίωμα παραίτησης με αποζημίωση, εντολές που απαιτούν την άμεση παύση συγκεκριμένης συμπεριφοράς, νομικές αμοιβές και έξοδα ([European Commission, 2021](#): 87).

Πιο συγκεκριμένα, η Σύμβαση αρ.190 αναφέρει ότι:

- κάθε μέλος θα θεσπίζει νόμους και κανονισμούς για τον ορισμό και την απαγόρευση της βίας και της παρενόχλησης στον κόσμο της εργασίας, συμπεριλαμβανομένης της έμφυλης βίας και παρενόχλησης (άρθρο 7), τοποθετώντας έτσι σαφώς την παρενόχληση στο χώρο εργασίας·
- κάθε μέλος θα σέβεται, θα προωθεί και θα υλοποιεί τις θεμελιώδεις αρχές και τα δικαιώματα στην εργασία, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος στη μη διάκριση (άρθρα 5 &6)·
- κάθε μέλος θα θεσπίζει νόμους και κανονισμούς που να απαιτούν από τους εργοδότες να λαμβάνουν τα κατάλληλα μέτρα, ανάλογα με τον βαθμό ελέγχου που έχουν, για να προλαμβάνουν τη βία και την παρενόχληση στον χώρο της εργασίας, συμπεριλαμβανομένης της έμφυλης βίας και παρενόχλησης, όπως να προσδιορίζουν και να αξιολογούν τους κινδύνους της βίας και παρενόχλησης, όπως και τα σχετικά μέτρα πρόληψης και προστασίας, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των εργαζομένων και άλλων προσώπων (άρθρο 9)·
- κάθε μέλος θα διασφαλίζει εύκολη πρόσβαση σε κατάλληλα και αποτελεσματικά ένδικα μέσα και ασφαλείς, δίκαιους και αποτελεσματικούς μηχανισμούς και διαδικασίες αναφοράς και επίλυσης διαφορών σε περιπτώσεις βίας και παρενόχλησης στον κόσμο της εργασίας (άρθρο 10). Η Σύμβαση διευκρινίζει περαιτέρω την ανάγκη να προβλέπουν τα κράτη μέλη ότι τα θύματα έμφυλης βίας και παρενόχλησης στον κόσμο της εργασίας θα έχουν αποτελεσματική πρόσβαση σε ασφαλείς και αποτελεσματικούς μηχανισμούς αναφοράς και επίλυσης διαφορών με συνεκτίμηση θεμάτων φύλου, στήριξη, υπηρεσίες και ένδικα μέσα (άρθρο 10).

Πρέπει να σημειωθεί ότι η Σύμβαση προσεγγίζει σαφώς τη σεξουαλική παρενόχληση ως **αναπόσπαστο μέρος της έμφυλης βίας**. Ειδικότερα, όπως προαναφέρθηκε, στο άρθρο 1 στοιχείο β) επισημαίνεται ότι με ο όρος «έμφυλη βία και παρενόχληση» σημαίνει βία και παρενόχληση που στρέφονται κατά ατόμων λόγω του φύλου τους ή επηρεάζουν δυσανάλογα άτομα συγκεκριμένου φύλου, και περιλαμβάνει τη σεξουαλική παρενόχληση

Βάσει της Σύμβασης [111 της ΔΟΕ](#) για τις διακρίσεις στην απασχόληση και την εργασία, καθώς και την [Έκθεση της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων για την Εφαρμογή των Συμβάσεων και Συστάσεων του 2003](#), ο ορισμός της σεξουαλικής παρενόχλησης περιλαμβάνει (σ. 463):

1. **quid pro quo** (πρόταση για αντυπαροχή): κάθε σωματική, λεκτική ή μη λεκτική συμπεριφορά σεξουαλικής φύσης και κάθε άλλη συμπεριφορά βασιζόμενη στο φύλο, η οποία θίγει την αξιοπρέπεια γυναικών και ανδρών, η οποία είναι ανεπιθύμητη, παράλογη και προσβλητική για τον αποδέκτη· και η απόρριψη ή η υποταγή ενός ατόμου σε μια τέτοια συμπεριφορά χρησιμοποιείται ρητά ή σιωπηρά ως βάση για απόφαση που επηρεάζει την εργασία του εν λόγω ατόμου·
2. **εχθρικό εργασιακό περιβάλλον**: συμπεριφορά που δημιουργεί ένα εκφοβιστικό, εχθρικό ή ταπεινωτικό εργασιακό περιβάλλον για τον αποδέκτη.

Προχωρώντας στο **Συμβούλιο της Ευρώπης**, στη [Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης](#) (2011), η σεξουαλική παρενόχληση θεωρείται ως μια μορφή βίας που μπορεί να λάβει χώρα οπουδήποτε και συνίσταται σε «*οποιαδήποτε μορφή ανεπιθύμητης λεκτικής, μη λεκτικής ή σωματικής συμπεριφοράς σεξουαλικής φύσης, με σκοπό ή αποτέλεσμα την παραθίαση της αξιοπρέπειας ενός ατόμου, ιδίως κατά τη δημιουργία εκφοβιστικού, εχθρικού, εξευτελιστικού, ταπεινωτικού ή επιθετικού περιβάλλοντος*» (άρθρο 40). Στην [Επεξηγηματική Έκθεση](#) επισημαίνεται ότι «η λεκτική συμπεριφορά αναφέρεται σε λέξεις ή ήχους που εκφράζονται ή κοινοποιούνται από τον δράστη, όπως αστεία,

ερωτήσεις, παρατηρήσεις, και μπορεί να εκφραστεί προφορικά ή γραπτά. Η μη λεκτική συμπεριφορά, από την άλλη πλευρά, καλύπτει οποιοσδήποτε εκφράσεις ή επικοινωνία εκ μέρους του δράστη που δεν περιλαμβάνουν λέξεις ή ήχους, για παράδειγμα εκφράσεις του προσώπου, κινήσεις των χεριών ή σύμβολα. Η σωματική συμπεριφορά αναφέρεται σε οποιαδήποτε σεξουαλική συμπεριφορά του δράστη και μπορεί να περιλαμβάνει καταστάσεις που αφορούν την επαφή με το σώμα του θύματος». Η συμπεριφορά πρέπει να είναι σεξουαλικής φύσης, ανεπιθύμητη από την πλευρά του θύματος και πρέπει να έχει «σκοπό ή αποτέλεσμα την παραβίαση της αξιοπρέπειας του θύματος». Σημαίνει ότι η σεξουαλική παρενόχληση εκδηλώνεται, όταν η συμπεριφορά δημιουργεί ένα εκφοβιστικό, εχθρικό, εξευτελιστικό, ταπεινωτικό ή προσβλητικό περιβάλλον. Ωστόσο, το πεδίο εφαρμογής της διάταξης δεν περιορίζεται στην εργασία. Η Σύμβαση υιοθετεί μια ολιστική προσέγγιση που περιλαμβάνει μέτρα πρόληψης, προστασίας, υποστήριξης των θυμάτων και συντονισμού πολιτικών που είναι πολύ συναφείς με τη σεξουαλική παρενόχληση. Μπορούν επίσης να προβλεφθούν ποινικές ή άλλες νομικές κυρώσεις.

Στο **δίκαιο της ΕΕ**, η παρενόχληση που σχετίζεται με το φύλο και η σεξουαλική παρενόχληση αντιμετωπίζονται ως μορφή διάκρισης σε θέματα απασχόλησης και εργασίας – πρόσβαση στην απασχόληση, συμπεριλαμβανομένης της προαγωγής, και επαγγελματική κατάρτιση, συνθήκες εργασίας, συμπεριλαμβανομένων των αμοιβών, επαγγελματικά συστήματα κοινωνικής ασφάλισης, και αυτοαπασχόληση – καθώς και στην παροχή αγαθών και υπηρεσιών και στην πρόσβαση σε αυτά. Οδηγίες της ΕΕ που αναφέρονται στη σεξουαλική παρενόχληση:

- [Οδηγία 2000/43/ΕΕ](#) για την ίση μεταχείριση ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, η οποία **περιλαμβάνει τον ορισμό της παρενόχλησης** «όταν εκδηλώνεται ανεπιθύμητη συμπεριφορά συνδεδεμένη με τη φυλετική ή εθνοτική καταγωγή, με σκοπό ή αποτέλεσμα την προσβολή της αξιοπρέπειας ενός προσώπου και τη δημιουργία εκφοβιστικού, εχθρικού, εξευτελιστικού, ταπεινωτικού ή επιθετικού περιβάλλοντος»
- [Οδηγία 2000/78/ΕΕ](#) για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην **απασχόληση και την εργασία**, συμπεριλαμβανομένου του ορισμού της παρενόχλησης και ιδίως στο εργασιακό περιβάλλον.
- [Οδηγία 2002/73/ΕΚ](#) του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23ης Σεπτεμβρίου 2002, για την τροποποίηση της οδηγίας 76/207/ΕΟΚ του Συμβουλίου περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση, και τις συνθήκες εργασίας. Υπογραμμίζεται ότι η παρενόχληση που σχετίζεται με το φύλο ενός ατόμου και η σεξουαλική παρενόχληση αντιβαίνουν στην αρχή της ίσης μεταχείρισης γυναικών και ανδρών. Για τον σκοπό αυτό τονίζεται ότι **αυτές οι μορφές διακρίσεων δεν εμφανίζονται μόνο στο χώρο εργασίας, αλλά και στο πλαίσιο της πρόσβασης στην απασχόληση και την επαγγελματική κατάρτιση, κατά τη διάρκεια της απασχόλησης και της εργασίας**. Η οδηγία παρέχει επίσης ορισμούς τόσο για την παρενόχληση⁴ όσο και για τη σεξουαλική παρενόχληση⁵.
- [Οδηγία 2004/113/ΕΚ](#) της 13ης Δεκεμβρίου 2004 για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών στην πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες και την παροχή αυτών. Στην οδηγία σημειώνεται ότι οι διακρίσεις λόγω φύλου, συμπεριλαμβανομένης της παρενόχλησης και της **σεξουαλικής παρενόχλησης, λαμβάνουν χώρα και σε τομείς εκτός της αγοράς εργασίας**. Οι διακρίσεις αυτές μπορούν να είναι εξίσου επιζήμιες, λειτουργώντας

⁴ «Παρενόχληση»: όταν εκδηλώνεται ανεπιθύμητη συμπεριφορά που σχετίζεται με το φύλο ενός ατόμου με σκοπό ή αποτέλεσμα την προσβολή της αξιοπρέπειας ενός ατόμου και τη δημιουργία εκφοβιστικού, εχθρικού, εξευτελιστικού, ταπεινωτικού ή επιθετικού περιβάλλοντος.

⁵ «Σεξουαλική παρενόχληση»: κάθε μορφή ανεπιθύμητης λεκτικής, μη λεκτικής ή σωματικής συμπεριφοράς σεξουαλικής φύσης, με σκοπό ή αποτέλεσμα την προσβολή της αξιοπρέπειας ενός ατόμου, ιδίως κατά τη δημιουργία εκφοβιστικού, εχθρικού, εξευτελιστικού, ταπεινωτικού ή επιθετικού περιβάλλοντος. Ο ίδιος ορισμός περιλαμβάνεται στην οδηγία 2004/113 και στην οδηγία 2006/54.

ως εμπόδιο στην πλήρη και επιτυχή ένταξη ανδρών και γυναικών στην οικονομική και κοινωνική ζωή.

- [Οδηγία 2006/54/EK](#) του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006, για την εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης (αναδιατύπωση). Σύμφωνα με το άρθρο 26 για την πρόληψη των διακρίσεων: «*Τα κράτη μέλη θα ενθαρρύνουν, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, τις συλλογικές συμφωνίες ή πρακτικές, τους εργοδότες και τους υπεύθυνους για την πρόσβαση στην επαγγελματική κατάρτιση να λαμβάνουν αποτελεσματικά μέτρα για την πρόληψη κάθε μορφής διακρίσεων λόγω φύλου, ιδίως της παρενόχλησης και της σεξουαλικής παρενόχλησης στο χώρο εργασίας, κατά την πρόσβαση στην απασχόληση, την επαγγελματική κατάρτιση και την προαγωγή*».

Ωστόσο, όπως αναφέρεται στην έκθεση του 2021 του Ευρωπαϊκού Δικτύου Νομικών Εμπειρογνομώνων για την Ισότητα των Φύλων και την Απαγόρευση των Διακρίσεων σχετικά με την [«Ποινικοποίηση της έμφυλης βίας κατά των γυναικών στα ευρωπαϊκά κράτη, συμπεριλαμβανομένης της βίας που διευκολύνεται από τις ΤΠΕ»](#), η προσέγγιση των οδηγιών της ΕΕ σχετικά με ισότητα των φύλων είναι πιο περιοριστική, από τη Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης και τη Σύμβαση της ΔΟΕ. Οι οδηγίες ζητούν την απαγόρευση της παρενόχλησης ως μορφής διάκρισης και την επιβολή κυρώσεων, ωστόσο δεν θεσπίζουν υποχρεώσεις που να είναι επαρκώς σαφείς, και οι οποίες θα επέτρεπαν την κατάλληλη παρακολούθηση και επιβολή από το κράτος μέλος ή σε επίπεδο ΕΕ (ENLE, 2021: 88).

1.3.2. Το ελληνικό νομικό πλαίσιο

Το 2011, το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Νομικών Εμπειρογνομώνων (ENLE) στον τομέα της Ισότητας των Φύλων ολοκλήρωσε μια έκθεση με θέμα [«Νομοθεσία για την παρενόχληση που σχετίζεται με το σεξ και τη σεξουαλική παρενόχληση σε 33 ευρωπαϊκές χώρες»](#), στην οποία η Σοφία Κουκούλη-Σπηλιωτοπούλου παρέχει λεπτομερή ανάλυση του ελληνικού νομικού πλαισίου για τη σεξουαλική παρενόχληση. Οι ακόλουθες πληροφορίες αντλούν από το έργο της (2013: 116-127).

Η σεξουαλική παρενόχληση συνιστά παράβαση του νόμου [3896/2010](#) που ενσωματώνει την Οδηγία 2006/54/EK για την εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης (αναδιατύπωση), ο οποίος επαναλαμβάνει ως επί το πλείστον διατάξεις του νόμου 3488/2006 για την ενσωμάτωση της Οδηγίας 2002/73/EK για την παρενόχληση. Το άρθρο 3 παράγραφος 2 στοιχείο α) του νόμου 3896/2010 αναφέρει: «*Η παρενόχληση, η σεξουαλική παρενόχληση, καθώς και οποιαδήποτε λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση που οφείλεται στην ανοχή ή στην απόρριψη αυτής της συμπεριφοράς, συνιστούν διάκριση λόγω φύλου και απαγορεύονται*». Το άρθρο 3 παράγραφος 2 στοιχείο β) ορίζει επιπλέον ότι «*Διάκριση λόγω φύλου συνιστά, επίσης, οποιαδήποτε λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση προσώπου που συνδέεται με αλλαγή φύλου*». Κατά συνέπεια, **η ανεπιθύμητη συμπεριφορά προς ένα τρανσέξουαλ άτομο, όταν σχετίζεται με την τρανσέξουαλικότητα ή με το προηγούμενο ή το νέο φύλο αυτού του ατόμου (π.χ. πειράγματα, προσβλητικά αστεία), συνιστά παρενόχληση λόγω φύλου. Όταν είναι σεξουαλικής φύσης (π.χ. σεξουαλικές προσεγγίσεις λόγω του προηγούμενου ή του νέου φύλου του ατόμου), τότε συνιστά σεξουαλική παρενόχληση.** Η παρενόχληση μπορεί επίσης να συνιστά πολλαπλή διάκριση, παραβίαση της αρχής της μη διάκρισης που απαγορεύεται από την ελληνική νομοθεσία, και αφορά και την (διαδεδομένη) παρενόχληση σε βάρος αλλοδαπών εργαζομένων. Στο πλαίσιο αυτό, η παρενόχληση εγκύου ή λεχώνας γυναίκας (η οποία είναι συχνή και αποσκοπεί στον εξαναγκασμό της να παραιτηθεί, ώστε ο εργοδότης να απαλλαγεί από τις υποχρεώσεις του απέναντί της), θα πρέπει να θεωρείται παρενόχληση λόγω φύλου, ανεξάρτητα από το αν οδηγεί σε παραίτηση ή απόλυση ή μη προαγωγή ή σε οποιαδήποτε άλλη δυσμενή τροποποίηση των συνθηκών εργασίας της. Αυτό μπορεί να ονομαστεί «*παρενόχληση λόγω εγκυμοσύνης και μητρότητας*».

Οι εργαζόμενες ή οι υποψήφιες για απασχόληση στον ιδιωτικό ή δημόσιο τομέα, σε οποιαδήποτε σχέση εργασίας, μπορούν να ασκήσουν αγωγή αποζημίωσης ενώπιον των αστικών δικαστηρίων. Το βάρος της απόδειξης φέρει ο εργοδότης. Θα πρέπει να προσκομίσει αποδεικτικά στοιχεία ότι δεν υπήρξε σεξουαλική παρενόχληση ή παραβίαση του νόμου για την ίση μεταχείριση. Το «βάρος της απόδειξης» ισχύει ενώπιον αστικών δικαστηρίων, του Συνηγόρου του Πολίτη ή της Επιθεώρησης Εργασίας, στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα, και για τα ελεύθερα επαγγέλματα. Επιπλέον, οι εργαζόμενες ή οι υποψήφιες για απασχόληση με σύμβαση ιδιωτικού δικαίου μπορούν να ζητήσουν ενώπιον των αστικών δικαστηρίων: i) την κήρυξη της ακυρότητας της απόλυσης, της μη προαγωγής ή της μη πρόσληψης και αποζημίωση, ii) αποζημίωση για τον εξαναγκασμό σε παραίτηση λόγω της συμπεριφοράς του εργοδότη ή των αντιπροσώπων του. Οι δημόσιοι υπάλληλοι του Κράτους και λοιπών δημοσίων αρχών (οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου) μπορούν να προσφύγουν ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων, για την ακύρωση της απόλυσης, της μη προαγωγής ή της μη πρόσληψης, καθώς και για την άσκηση αγωγής αποζημίωσης.

Σύμφωνα με την έκθεση του ENLE για την Ελλάδα, ο γενικός κανόνας που θέτει το «βάρος της απόδειξης» στον ενάγοντα, σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες όπως ο φόβος θυματοποίησης ή το «κακό όνομα» στην αγορά εργασίας, αποτρέπει τα άτομα από την υποβολή καταγγελίας. Αυτοί οι φόβοι, τους οποίους συμμερίζονται οι πιθανοί μάρτυρες, αυξάνονται με την απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων και την ανεργία. Θα μπορούσαν να αμβλυνθούν, εάν οι οργανώσεις προσέφευγαν στα δικαστήρια και σε άλλες αρχές, κάτι που δεν πράττουν, λόγω έλλειψης γνώσης αναφορικά με αυτή τη δυνατότητα και/ή έλλειψης πόρων και νομικής συνδρομής. Χωρίς να τροποποιούν την προσέγγισή τους όσον αφορά το βάρος της απόδειξης, τα δικαστήρια τείνουν να βασίζονται σε αποδεικτικά στοιχεία που παρέχονται από πρόσωπα στα οποία ο ενάγων έκανε εκμυστηρεύσεις και, σε ορισμένες περιπτώσεις, σε απλές ενδείξεις.

Γενικά ποινικά αδικήματα: Η «παρενόχληση» δεν αποτελεί ειδικό αδίκημα βάσει του Ποινικού Κώδικα (ΠΚ)· άλλες σχετικές διατάξεις του ΠΚ αφορούν μόνο σοβαρές υποθέσεις. Το σοβαρότερο αδίκημα είναι ο «βιασμός», κακούργημα που συνίσταται στον εξαναγκασμό προσώπου «με σωματική βία ή απειλή σοβαρού και άμεσου κινδύνου ζωής ή σωματικής ακεραιότητας σε επιχείρηση ή ανοχή γενετήσιας πράξης» (άρθρο 336 παράγραφος 1, Ν. 4619/2019). «Άσεμνη πράξη» είναι μια πράξη που δεν φτάνει σε συνουσία, η οποία προσβάλλει την κοινή ευπρέπεια και ηθική και στοχεύει στην ικανοποίηση ή τη διέγερση της σεξουαλικής επιθυμίας. Η δίωξη είναι αυτεπάγγελτη, αλλά κατόπιν αιτήματος του θύματος ενδέχεται να μην ξεκινήσει ή να εγκαταλειφθεί. Η παρενόχληση μπορεί να συνιστά πλημμέλημα, π.χ. «σωματική βλάβη» (σωματική βλάβη ή βλάβη της υγείας: άρθρα 308-315 ΠΚ)· «προσβολή της τιμής», με λεκτική ή σωματική συμπεριφορά ή με οποιονδήποτε άλλο τρόπο (άρθρο 361 ΠΚ) («τιμή» είναι η ηθική ή κοινωνική αξία ενός προσώπου, η οποία είναι στενότερη από την αξιοπρέπεια) ή «προσβολή της γενετήσιας αξιοπρέπειας» (άρθρο 337, (1) ΠΚ) που συνίσταται σε «άσεμνες χειρονομίες ή προτάσεις σχετικά με άσεμνες πράξεις», «προσβολή της αξιοπρέπειας ενός ατόμου στον τομέα της σεξουαλικής του ζωής»· οι «άσεμνες χειρονομίες» υποδηλώνουν σωματική επαφή (χάδια κ.λπ.)· «άσεμνες προτάσεις» μπορεί να είναι προφορικές ή γραπτές ή με χειρονομίες χωρίς σωματική επαφή. Όλα αυτά τα αδικήματα προϋποθέτουν πρόθεση και διώκονται κατόπιν καταγγελίας.

Τέλος, θα πρέπει να αναφερθεί ότι το 2021 η Ελλάδα κύρωσε τη Σύμβαση 190 της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (ΔΟΕ) για την εξάλειψη της βίας και της παρενόχλησης στους χώρους εργασίας (Ν. 4808/2021, ΦΕΚ Τεύχος Α' 101/19.06.2021). Ο Νόμος προβλέπει τον υποχρεωτικό ορισμό ενός καθορισμένου «προσώπου/εστιακού σημείου αναφοράς» υπεύθυνου για την παροχή σχετικών συμβουλών και καθοδήγησης στους/στις εργαζομένους/νες. Επιπλέον, οι εργοδότες υποχρεούνται να παρέχουν στους/στις εργαζομένους/νες επαρκείς πληροφορίες σχετικά με τους κινδύνους και τα μέσα προστασίας από τη βία ή την παρενόχληση στον χώρο εργασίας καθώς και πληροφορίες σχετικά με τις διαθέσιμες διαδικασίες και τις αρμόδιες αρχές για την υποβολή και τον χειρισμό καταγγελιών βίας ή παρενόχλησης. Σε περίπτωση παραβίασης της πιο πάνω απαγόρευσης βίας και

παρενόχλησης στην εργασία, το άρθρο 12 του Νόμου θεσπίζει το δικαίωμα καθενός από τα θιγόμενα πρόσωπα, ακόμη και αν η σχέση στο πλαίσιο της οποίας έλαβε χώρα το καταγγελλόμενο περιστατικό ή η βίαιη συμπεριφορά έχει λήξει, να υποβάλει καταγγελία στην Επιθεώρηση Εργασίας και στον Συνήγορο του Πολίτη. Επιπλέον, με το άρθρο 16 συστήνεται Αυτοτελές Τμήμα εντός της Επιθεώρησης Εργασίας, αρμόδιο για την παρακολούθηση περιστατικών βίας και παρενόχλησης στους χώρους εργασίας και για τη σύνταξη και υποβολή εκθέσεων με ποσοτικά και ποιοτικά στοιχεία για τις καταγγελίες, για τη διαχείριση των καταγγελιών αυτών και για τη συνεργασία με τον Συνήγορο του Πολίτη, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων του και με τη ΓΓΔΟΠΙΦ, με σκοπό την ανάπτυξη κατευθυντήριων γραμμών και πρωτοκόλλων για διαφορές που σχετίζονται με τη βία και την παρενόχληση.

Ο νόμος 4808/2021 εισάγει σημαντικές μεταρρυθμίσεις στις εργασιακές σχέσεις για την προστασία του θύματος και την πρόληψη της βίας και παρενόχλησης στους χώρους εργασίας. Θεσπίζονται νέα δικαιώματα, π.χ. το μονομερές αίτημα αποχώρησης από τον χώρο εργασίας χωρίς παρακράτηση μισθού (υπό προϋποθέσεις) για τον/την εργαζόμενο/η που αντιμετωπίζει τέτοια συμπεριφορά. Επιπλέον, η απόφαση 82063/22-10-2021 του Υπουργού Εργασίας απαιτεί από τις επιχειρήσεις και τους εργοδότες του ιδιωτικού τομέα που απασχολούν περισσότερα από 20 άτομα να διαμορφώσουν τις πολιτικές των άρθρων 9 και 10 του Νόμου, για την απαγόρευση, πρόληψη και αντιμετώπιση όλων των μορφών βίας και παρενόχλησης, συμπεριλαμβανομένης της έμφυλης βίας και παρενόχλησης και της σεξουαλικής παρενόχλησης που συμβαίνουν στους χώρους εργασίας. Οι επιχειρήσεις πρέπει να σχεδιάσουν πολιτικές για την πρόληψη και την αντιμετώπιση τέτοιων περιστατικών, καθώς και να υιοθετήσουν πολιτική για τη διαχείριση εσωτερικών καταγγελιών παρενόχλησης και βίας, η οποία θα πρέπει να περιγράφει τη διαδικασία λήψης και διερεύνησης τέτοιων καταγγελιών με τρόπο που να διασφαλίζει την προστασία του θύματος και τον σεβασμό της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας.

ΜΕΡΟΣ II – ΒΙΑ ΣΤΟΝ ΚΥΒΕΡΝΟΧΩΡΟ

2.1. Αναζητώντας έναν περιεκτικό ορισμό

Κατά την τελευταία δεκαετία, η προσοχή στρέφεται όλο και περισσότερο προς διάφορες μορφές διαπροσωπικής βίας που διαπράττονται με τη χρήση ψηφιακών τεχνολογιών επικοινωνίας. Μια σειρά από γενικούς όρους που χρησιμοποιούν προθέματα όπως «τεχνολογία», «ψηφιακός», «κυβερνοχώρος», «διαδίκτυο», «ηλεκτρονικός» ή «διαδικτυακός» έχουν χρησιμοποιηθεί για να περιγράψουν διαφορετικούς τύπους παρενόχλησης, βίας, επιθετικότητας και κακοποίησης κατά γυναικών και κοριτσιών με τη συμμετοχή τεχνολογικών συσκευών ή πλατφορμών. Ωστόσο, σπάνια υπάρχει συναίνεση μεταξύ των ερευνητριών/τών και των υπευθύνων χάραξης πολιτικής ως προς τον καταλληλότερο όρο, για να περιγραφεί το συνεχώς μεταβαλλόμενο μοτίβο της βίας στον κυβερνοχώρο (Henry & Flynn & Powel, 2020: 1830). Οι όροι που χρησιμοποιούνται συχνότερα μέχρι στιγμής σε διεθνείς και ευρωπαϊκές εκθέσεις είναι: **διαδικτυακή βία κατά των γυναικών, μορφές έμφυλης βίας κατά των γυναικών μέσω του διαδικτύου και των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας/ΤΠΕ, έμφυλη βία στον κυβερνοχώρο και έμφυλη βία κατά των γυναικών στον κυβερνοχώρο**. Τα παραπάνω φαίνεται πως χρησιμοποιούνται εναλλακτικά (ENLE και Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2021: 53).

Σε έκθεση του [2018, η Ειδική Εισηγήτρια για τη βία κατά των γυναικών](#) (UN SRVAW) έδωσε έναν ευρύ ορισμό των μορφών βίας που διευκολύνονται από το διαδίκτυο/ τις ΤΠΕ: **«Ο ορισμός της διαδικτυακής βίας κατά των γυναικών [...] επεκτείνεται σε κάθε πράξη έμφυλης βίας κατά των γυναικών που διαπράττεται, υποβοηθείται ή επιδεινώνεται εν μέρει ή πλήρως από τη χρήση των ΤΠΕ, όπως τα κινητά τηλέφωνα και τα έξυπνα τηλέφωνα, το διαδίκτυο, οι πλατφόρμες μέσων κοινωνικής δικτύωσης ή το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, κατά γυναίκας επειδή είναι γυναίκα ή επηρεάζει δυσανάλογα τις γυναίκες (ΟΗΕ, Γενική Συνέλευση, 2018: 7, παρ. 23).** Σε μία παράγραφο,

η Ειδική Εισηγήτρια αναφέρεται στις «**μορφές έμφυλης βίας κατά των γυναικών που διευκολύνονται από το διαδίκτυο και στις ΤΠΕ**» ως την πλέον περιεκτική έννοια.

Η [Γενική Σύσταση 35 της Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών \(CEDAW\)](#) επεκτείνει τον ορισμό της έμφυλης βίας της Γενικής Σύστασης 19, προσθέτοντας ότι «**η έμφυλη βία κατά των γυναικών εκδηλώνεται σε ένα συνεχές πολλαπλών, αλληλένδετων και επαναλαμβανόμενων μορφών, σε μια σειρά από περιβάλλοντα, τόσο ιδιωτικά όσο και δημόσια, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που διαμεσολαβούνται από την τεχνολογία**». Και «**η έμφυλη βία κατά των γυναικών απαντάται σε όλους τους χώρους και τις σφαίρες της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης, τόσο δημόσιες όσο και ιδιωτικές... και τον επαναπροσδιορισμό τους μέσω περιβαλλόντων που διαμεσολαβούνται από την τεχνολογία, όπως οι σύγχρονες μορφές βίας που συμβαίνουν στο διαδίκτυο και στους ψηφιακούς χώρους**». Επιπλέον, το συναινετικό ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών του 2013 [σχετικά με την προστασία των γυναικών υπερασπιστριών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων](#) (A/RES/68/181), περιέχει διατύπωση σχετικά με τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που σχετίζονται με την τεχνολογία: «**παραβιάσεις, καταπατήσεις και βία κατά των γυναικών που σχετίζονται με την τεχνολογία των πληροφοριών, συμπεριλαμβανομένων των υπερασπιστριών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως η διαδικτυακή παρενόχληση, η παρενοχλητική παρακολούθηση μέσω διαδικτύου (cyberstalking), η παραβίαση της ιδιωτικής ζωής, η λογοκρισία και η παραβίαση λογαριασμών ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, κινητών τηλεφώνων και άλλων ηλεκτρονικών συσκευών, με σκοπό την απαξίωσή τους ή/και την υποκίνηση άλλων παραβιάσεων και καταχρήσεων σε βάρος τους, προκαλούν αυξανόμενη ανησυχία και εκδήλωση συστημικών διακρίσεων λόγω φύλου, που απαιτούν αποτελεσματικές απαντήσεις συμβατές με τα ανθρώπινα δικαιώματα**».

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο δεν υπάρχει κοινά συμφωνημένο σύνολο ορισμών που να περιλαμβάνει όλες τις μορφές διαδικτυακής βίας κατά των γυναικών και των κοριτσιών. Οι συμβάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη βία κατά των γυναικών και το έγκλημα στον κυβερνοχώρο περιλαμβάνουν έμμεσα αναφορές στην διαδικτυακή βία κατά των γυναικών. Ωστόσο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και τα όργανα της ΕΕ καθώς και το Συμβούλιο της Ευρώπης εφαρμόζουν διαφορετικούς ορισμούς στα όργανα και τα προγράμματά τους. Πολλές από τις μορφές της βίας στον κυβερνοχώρο και της ρητορικής μίσους στο διαδίκτυο κατά των γυναικών παραμένουν ανεπαρκώς ορισμένες ([Επιτροπή FEMM, 2018: 12-13](#)). Αυτό είναι επίσης εμφανές στην πρόταση οδηγίας για την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2022), και πιο συγκεκριμένα στο άρθρο 8 (παρενοχλητική παρακολούθηση μέσω διαδικτύου/ cyberstalking), στο άρθρο 9 (διαδικτυακή παρενόχληση/ cyber harassment), και στο άρθρο 10 (υποκίνηση βίας ή μίσους στο διαδίκτυο/ cyber incitement to violence or hatred), όπου η βασική ιδέα είναι η σκόπιμη συμπεριφορά εκ μέρους του δράστη.

Η [Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης](#) του Συμβουλίου της Ευρώπης περιέχει αρκετά άρθρα που μπορούν να εφαρμοστούν στη βία στον κυβερνοχώρο και τη ρητορική μίσους κατά των γυναικών στο διαδίκτυο (άρθρο 3β για την ενδοσυντροφική βία, άρθρο 33 για την ψυχολογική βία, άρθρο 40 για την παρενοχλητική παρακολούθηση). Το Συμβούλιο της Ευρώπης ορίζει τη σεξιστική ρητορική μίσους ως «[εκφράσεις που διαδίδουν, υποκινούν, προωθούν ή δικαιολογούν το μίσος με βάση το φύλο](#)», συμπεριλαμβανομένης της ανάρτησης και κοινοποίησης περιεχομένου, της υποκίνησης βίας ή μίσους κατά γυναικών ή ΛΟΑΤΚΙ ατόμων λόγω της ταυτότητας φύλου, της έκφρασης φύλου ή των χαρακτηριστικών φύλου (βλέπε CoE, 2016).

Ο FRA έχει εκπονήσει ορισμένους ορισμούς της βίας στον κυβερνοχώρο κατά των γυναικών για την έρευνα του 2014 σχετικά με τη βία κατά των γυναικών στην ΕΕ (π.χ. cyberstalking, cyber harassment) ([FRA 2014α](#)).

Το EIGE ορίζει τη βία στον κυβερνοχώρο ως έμφυλη βία που διαπράττεται μέσω της ηλεκτρονικής επικοινωνίας και του διαδικτύου:

- [Η μη συναινετική πορνογραφία](#) ή και «εκδικητική πορνογραφία» (non-consensual pornography) «περιλαμβάνει τη διαδικτυακή διανομή σεξουαλικά παραστατικών φωτογραφιών ή βίντεο χωρίς τη συγκατάθεση του ατόμου που εμφανίζεται στις εικόνες. Οι εικόνες μπορούν επίσης να ληφθούν με υποκλοπή από τον υπολογιστή, τους λογαριασμούς κοινωνικών μέσων ή το τηλέφωνο του θύματος και μπορούν να επιδιώκουν να προκαλέσουν αληθινή ζημιά στην «πραγματική» ζωή του ατόμου που έχουν θέσει στο στόχαστρο». Η μη συναινετική πορνογραφία ενδέχεται να αποτελεί επέκταση της ενδοσυντροφικής βίας στο χώρο του διαδικτύου.
- [Η διαδικτυακή παρενόχληση](#) ή παρενόχληση στον κυβερνοχώρο (cyber harassment) είναι «παρενόχληση μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, γραπτών μηνυμάτων (ή διαδικτυακών) ή του διαδικτύου. Μπορεί να περιλαμβάνει: ανεπιθύμητα μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, γραπτά μηνύματα (ή διαδικτυακά) με σεξουαλικό περιεχόμενο· ανάρμοστες ή προσβλητικές προσεγγίσεις σε ιστότοπους κοινωνικής δικτύωσης ή διαδικτυακούς χώρους συνομιλίας (chat room)· απειλές σωματικής ή/και σεξουαλικής βίας μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, γραπτών μηνυμάτων (ή διαδικτυακών)· ρητορική μίσους, δηλαδή γλώσσα που δυσφημεί, προσβάλλει, απειλεί ή στοχοποιεί ένα άτομο με βάση την ταυτότητά της (φύλο) και άλλα χαρακτηριστικά (όπως ο σεξουαλικός προσανατολισμός ή η αναπηρία)». Έτσι, η παρενόχληση στον κυβερνοχώρο αναφέρεται στις εμπειρίες σεξουαλικής παρενόχλησης των γυναικών που περιλαμβάνουν: 1) ανεπιθύμητα προσβλητικά σεξουαλικά μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή μηνύματα SMS, 2) ανάρμοστες, προσβλητικές προσεγγίσεις σε ιστότοπους κοινωνικής δικτύωσης όπως το Facebook ή σε chat room.
- [Η διαδικτυακή παρακολούθηση](#) ή παρακολούθηση στον κυβερνοχώρο (cyber stalking) ορίζεται ως: 1) μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, γραπτά μηνύματα (SMS) ή άμεσα μηνύματα που είναι προσβλητικά ή απειλητικά, 2) προσβλητικά σχόλια που δημοσιεύονται στο διαδίκτυο, 3) προσωπικές φωτογραφίες ή βίντεο που κοινοποιούνται στο διαδίκτυο ή μέσω κινητού τηλεφώνου (βλ. επίσης, EIGE, 2017).

Στην ακαδημαϊκή έρευνα, υπάρχει μια πληθώρα όρων που αντιστοιχίζονται με ποικίλους ορισμούς σχετικά με το τι συνιστά διαδικτυακή κακοποίηση ή κακοποίηση που περιλαμβάνει ψηφιακές τεχνολογίες, όπως “*technology-facilitated sexual violence*” [σεξουαλική βία με τη υποβοηθούμενη από την τεχνολογία] (Powell & Henry, 2017), “*image-based sexual abuse*” [σεξουαλική κακοποίηση βάσει εικόνας] (DeKeseredy & Schwartz, 2016 και Henry & Flynn, 2019), “*technology-facilitated domestic and family violence*” [ενδοοικογενειακή και οικογενειακή βία υποβοηθούμενη από την τεχνολογία] (Douglas et al., 2019), “*digital coercive control*” [ψηφιακός καταναγκαστικός έλεγχος] (Harris & Woodlock, 2018), “*cyber-victimization*” [κυβερνο-θύματοποίηση] (Reyns, Burek, Henson and Fisher, 2011), “*technology-based coercive behavior*” [εξαναγκαστική συμπεριφορά που βασίζεται στην τεχνολογία]. Η Fiona Vera- Gray (2017) υποστήριξε ότι τα προθέματα που δίνουν έμφαση στην τεχνολογική πτυχή τείνουν να μετατοπίζουν την εστίαση από την ανισότητα των φύλων και τις δομικές αιτίες της βίας κατά των γυναικών και των μη συμμορφούμενων φύλων. Οι Douglas et al. (2019) υποστηρίζουν επίσης ότι οι μορφές ενδοοικογενειακής (domestic violence) και οικογενειακής βίας (family violence) που υποβοηθούνται από την τεχνολογία «θα πρέπει να νοούνται ως μια μορφή καταναγκαστικού ελέγχου που είναι άρρηκτα συνδεδεμένη και όχι ξεχωριστή από την ενδοοικογενειακή και οικογενειακή βία και τις ευρύτερες πολιτιστικές αξίες και πρακτικές που την προκαλούν (2019: 3)». Στο έργο τους σχετικά με τη «βία που υποβοηθείται από την τεχνολογία», οι Powell, Henry & Flynn (2018) σημειώνουν ότι αυτός ο όρος έχει το πλεονέκτημα να αποτυπώνει ταυτόχρονα τον διευκολυντικό ρόλο που διαδραματίζει η τεχνολογία στη διάπραξη βίας, χωρίς να απονέμει εξαιρετικό καθεστώς σε αυτόν τον ρόλο ή να υποβαθμίζει τους παράγοντες της κακοποίησης, συμπεριλαμβανομένης της ανισότητας των φύλων αλλά και άλλων μορφών φυλετικής και κοινωνικής περιθωριοποίησης (Powell, Henry & Flynn, 2018: 1832).

Ανάλογες προκλήσεις σχετικά με την ορολογία είναι γνωστές στην ευρύτερη συζήτηση για τη βία κατά των γυναικών. Στο άρθρο της “*What’s in a name?*” η Karen Boyle (2019) εξετάζει τις αντιπαραθέσεις σχετικά με τις ονομασίες «ενδοοικογενειακή κακοποίηση», «βία κατά των γυναικών», «βία των ανδρών κατά των γυναικών» και «έμφυλη βία». Εξετάζει αν η «κακοποίηση» συμπυκνώνει καλύτερα το «φάσμα των σωματικών, συναισθηματικών, οικονομικών και σεξουαλικών ελεγκτικών συμπεριφορών που βιώνουν οι γυναίκες» (Boyle, 2019: 22). Η Boyle υπογραμμίζει τη δυσκολία εύρεσης της σωστής γλώσσας για να αποδοθούν οι διαφορετικές εμπειρίες βίας που βιώνουν οι γυναίκες, αντιμετωπίζοντας παράλληλα τις δομικές αιτίες της έμφυλης βίας η οποία επηρεάζει τις τρανς γυναίκες, τα μη δυαδικά άτομα και τους άνδρες. Η πρόταση της Boyle (2019), που προσαρμόζει και επεκτείνει το συνεχές της σεξουαλικής βίας που έχει προτείνει η Liz Kelly (1988, 1987), είναι ότι το πεδίο της βίας κατά των γυναικών, ή της έμφυλης βίας ευρύτερα, θα ωφεληθεί από τον «συνεχή (ανα)στοχασμό πάνω στο συνεχές» (continuum thinking). Η προσέγγιση του «συνεχή αναστοχασμού για το συνεχές» ενσωματώνεται και σε εκθέσεις της ΕΕ, όπου διάφορες μορφές βίας στον κυβερνοχώρο θεωρούνται αναπόσπαστο μέρος ενός συνεχούς βίας, που συχνά ξεκινά offline και αντηχεί στο διαδίκτυο και αντιστρόφως (FEMM Committee, 2018).

Μεταξύ των τύπων συμπεριφοράς που ισοδυναμούν με βία που διευκολύνεται από τις ΤΠΕ, η Ειδική Εισηγήτρια των Ηνωμένων Εθνών για τη βία κατά των γυναικών, στην προαναφερθείσα έκθεση του 2018, σημειώνει τις ακόλουθες αναδυόμενες μορφές βίας που διαπράττονται στο διαδίκτυο: **doxing**,⁶ **sextortion**,⁷ και **trolling**.⁸ Σε μια άλλη μελέτη για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (ENLE & Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2021), συμπεριλήφθηκαν επιπλέον συμπεριφορές, όπως σεξουαλική κακοποίηση βάσει εικόνας, η μη συναινετική δημιουργία ή διανομή ιδιωτικών σεξουαλικών εικόνων, ο διαδικτυακός εκφοβισμός, η σεξουαλική παρενόχληση στο διαδίκτυο, η ανεπιθύμητη λήψη σεξουαλικού υλικού, το mobbing,⁹ το upskirting,¹⁰ κ.λπ.

Δεδομένης της διαφοράς των ορισμών όσον αφορά τη βία στον κυβερνοχώρο, **εξακολουθεί να αποτελεί πρόκληση η συγκέντρωση δεδομένων σε ευρωπαϊκό επίπεδο και η σύγκριση σε εθνικό επίπεδο**. Οι μηχανισμοί συλλογής δεδομένων που μετρούν τον επιπολασμό του φαινομένου της βίας στον κυβερνοχώρο δεν έχουν ακόμη συντονιστεί και κάθε κράτος μέλος μετρά τον επιπολασμό της βίας στον κυβερνοχώρο, χρησιμοποιώντας διαφορετικούς δείκτες και ορισμούς (FEMM Committee, 2018: 37). Η ανάγκη για καλύτερη συλλογή δεδομένων σχετικά με τη βία κατά των γυναικών έχει αναγνωριστεί από την ΕΕ και το Συμβούλιο της Ευρώπης (EIGE, 2017b).

19

2.2. Επιπολασμός της βίας στον κυβερνοχώρο

Σύμφωνα με την έκθεση *Cybersafe 2021*, το 23% των γυναικών στην Ευρώπη έχουν βιώσει κακοποίηση ή παρενόχληση στο διαδίκτυο (Cybersafe, 2021: 30-33)¹¹. Αυτό μπορεί να σημαίνει τη

⁶ Doxing είναι η πράξη αποκάλυψης πληροφοριών ταυτοποίησης σχετικά με κάποιο άτομο στο διαδίκτυο, όπως είναι το πραγματικό όνομα του ατόμου, η διεύθυνση κατοικίας, ο χώρος εργασίας, το τηλέφωνο, οικονομικές και άλλες προσωπικές πληροφορίες, με σκοπό την παρενόχληση, την απειλή ή την πρόκληση ζημιάς στο άτομο.

⁷ Το sextortion (ο σεξουαλικός εκβιασμός) μπορεί να λάβει διάφορες μορφές, αλλά γενικά συνεπάγεται απειλή αποκάλυψης σεξουαλικών εικόνων προκειμένου να αναγκαστεί ένα άτομο να κάνει κάτι. Αυτές οι απειλές μπορεί να προέρχονται από αγνώστους ή (πρώην) στενούς ρομαντικούς συντρόφους που προσπαθούν να παρενοχλήσουν, να ντροπιάσουν και να ελέγξουν τα θύματα.

⁸ Το trolling (τρολάρισμα) είναι η πράξη της ανάρτησης προσβλητικού μηνύματος στο διαδίκτυο, με σκοπό κάποιος να αναστατωθεί, να διαψευσθεί, να δυσφημιστεί ή να φιμωθεί.

⁹ Το mobbing, αναφέρεται στην πράξη της επιλογής και στόχευσης κάποιου ατόμου, με σκοπό τον εκφοβισμό ή την παρενόχληση μέσω της εχθρικής κίνησης όχλου, που ενδέχεται να περιλαμβάνει εκατοντάδες ή χιλιάδες άτομα.

¹⁰ Το upskirting είναι η λάθρα και μη συναινετική λήψη εικόνων ή βίντεο μέσα από τη φούστα (skirt) μιας γυναίκας.

¹¹ Τα στοιχεία ποικίλλουν σε αυτό το ζήτημα, ανάλογα με την ομάδα δείγματος. Το World Wide Web Foundation διαπίστωσε το 2020 ότι το 52% των νέων γυναικών έχουν δεχθεί παρενόχληση στον κυβερνοχώρο, blog του World Wide Web Foundation, «*Η διαδικτυακή κρίση που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες και τα κορίτσια απειλεί την παγκόσμια πρόοδο στην ισότητα των φύλων*», 12 Μαρτίου 2020. Σύμφωνα με τον FRA, *Έγκλημα, ασφάλεια και δικαιώματα των θυμάτων*, 2021, το 13% των γυναικών στην Ευρώπη υπέστη παρενόχληση στον κυβερνοχώρο, με τα υψηλότερα ποσοστά να αφορούν νεότερες γυναίκες.

λήψη προσβλητικών ή απειλητικών μηνυμάτων ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή SMS, ή την ανακάλυψη πως διαδίδονται στο διαδίκτυο προσβλητικά ή απειλητικά σχόλια για τις ίδιες (ENLE και Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2021:7). Οι καλύτερες πληροφορίες σχετικά με τη βία στον κυβερνοχώρο προέρχονται από την Ευρωπαϊκή Έρευνα για τη Βία κατά των Γυναικών (2014) του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (FRA), η οποία περιλάμβανε ερωτήσεις για την παρενοχλητική παρακολούθηση (cyber stalking) και την παρενόχληση στον κυβερνοχώρο. Σύμφωνα με την Έρευνα για τη Βία κατά των Γυναικών (2014) του FRA, το **11% των γυναικών στην Ευρωπαϊκή Ένωση έχουν βιώσει παρενόχληση στον κυβερνοχώρο από την ηλικία των 15 ετών**. Στις ηλικίες από 18 έως 29 ετών, 20% των γυναικών έχουν βιώσει παρενόχληση στον κυβερνοχώρο, έναντι 13% για τις ηλικίες 29 με 39 ετών και 11% για τις ηλικίες 40 με 49 ετών. Στις ηλικίες 50 με 59 ετών 6% των γυναικών στην ΕΕ έχουν βιώσει παρενόχληση στον κυβερνοχώρο, και για τις ηλικίες από 60 ετών και άνω το ποσοστό είναι 3% (FRA, 2014).

Σύμφωνα με την έρευνα του FRA, 14% των γυναικών στην ΕΕ έχουν βιώσει παρενοχλητική παρακολούθηση, με τη μορφή προσβλητικής ή απειλητικής επικοινωνίας από την ηλικία των 15 ετών (stalking μέσω email, γραπτών μηνυμάτων ή στο διαδίκτυο). Οι νεαρές γυναίκες πλήττονται ιδιαίτερα, με ένα 4% όλων των γυναικών μεταξύ 18 και 29 ετών στην ΕΕ να έχουν βιώσει παρενοχλητική παρακολούθηση στον κυβερνοχώρο κατά τους 12 μήνες που προηγήθηκαν της συνέντευξης, συγκριτικά με το 0,3% για τις γυναίκες που είναι 60 ετών και άνω (FRA, 2014). Επιπλέον, στοιχεία της έρευνας του FRA του 2014 δείχνουν ότι 77% των γυναικών που έχουν βιώσει παρενόχληση στον κυβερνοχώρο,¹² έχουν επίσης βιώσει τουλάχιστον μία μορφή σεξουαλικής ή/και σωματικής βίας από σύντροφο, ενώ 7 στις 10 γυναίκες (70%) που έχουν βιώσει παρενοχλητική παρακολούθηση στον κυβερνοχώρο,¹³ έχουν βιώσει και τουλάχιστον μία μορφή σωματικής ή/και σεξουαλικής βίας από σύντροφο.¹⁴ Αντλώντας και πάλι από την έρευνα του FRA σχετικά με την παρενόχληση στον κυβερνοχώρο, σε Δανία, Σουηδία, Σλοβακία και Ολλανδία ένα 17% με 18% των γυναικών έχουν βιώσει παρενόχληση στον κυβερνοχώρο από την ηλικία των 15 ετών, ενώ το Βέλγιο, το Λουξεμβούργο, η Φινλανδία και η Σλοβακία βρίσκονται μεταξύ των χωρών με τη μεγαλύτερη διάδοση της παρενοχλητικής παρακολούθησης στον κυβερνοχώρο.

Σύμφωνα με το [EPRS, 2021](#), εκτιμάται πως το 2020, 1 στις 2 νεαρές γυναίκες έχουν βιώσει έμφυλη βία στον κυβερνοχώρο, ενώ σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2022), οι γυναίκες στοχοποιούνται συστηματικά στο διαδίκτυο από βίαιες ακροδεξιές ομάδες και τρομοκρατικές ομάδες που στόχο έχουν να διασπείρουν μίσος εναντίον τους. Το κίνημα γνωστό ως «incel» (ακουσία αγαμία), για παράδειγμα, παρακινεί στο διαδίκτυο σε βία κατά των γυναικών και προωθεί τη βία αυτή ως «ηρωική» πράξη. Η βία στον κυβερνοχώρο επηρεάζει ιδίως τις γυναίκες που είναι ενεργές στη δημόσια ζωή, όπως πολιτικούς, δημοσιογράφους και υπερασπίστριες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αποτέλεσμα αυτού ενδέχεται να είναι η φίμωση των γυναικών και η παρεμπόδιση της κοινωνικής τους συμμετοχής.

Ως εκ τούτου, τα δεδομένα και οι στατιστικές σχετικά με τη βία στον κυβερνοχώρο κατά των γυναικών και των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων στην ΕΕ είναι εξαιρετικά περιορισμένα και ανεπαρκή (π.χ. FRA,

¹² 11% των γυναικών έχουν λάβει ανεπιθύμητα, προσβλητικά μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή μηνύματα SMS σεξουαλικού περιεχομένου ή ακατάλληλες, προσβλητικές προτάσεις σε ιστότοπους κοινωνικής δικτύωσης (FRA, 2014).

¹³ 5% των γυναικών στην ΕΕ έχουν υποστεί μία ή περισσότερες μορφές παρενοχλητικής παρακολούθησης στον κυβερνοχώρο (cyber stalking) από την ηλικία των 15 ετών (FRA, 2014: 87). Η παρενοχλητική παρακολούθηση στον κυβερνοχώρο σε αυτήν την περίπτωση περιλάμβανε παρακολούθηση μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, μηνυμάτων κειμένου ή μέσω διαδικτύου.

¹⁴ Στατιστική ανάλυση του EIGE: 1044 γυναίκες έχουν υποστεί μία ή περισσότερες από τις τρεις μορφές παρενοχλητικής παρακολούθησης στον κυβερνοχώρο, και μεταξύ αυτών των γυναικών, οι 727 έχουν βιώσει τουλάχιστον μία ή περισσότερες μορφές σωματικής ή/και σεξουαλικής βίας από στενό σύντροφο. Στο πλαίσιο της παρενόχλησης στον κυβερνοχώρο, από τις 677 γυναίκες που δήλωσαν ότι έχουν υποστεί τουλάχιστον μία από τις τρεις μορφές που χαρακτηρίζονται ως παρενόχληση στον κυβερνοχώρο, οι 518 (77%) έχουν επίσης βιώσει τουλάχιστον μία μορφή σωματικής ή/και σεξουαλικής βίας από στενό σύντροφο.

2020), και αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο τα περισσότερα ψηφίσματα και οι ερευνητικές εκθέσεις (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2021· FRA 2020, 2014β· EIGE, 2017β) επισημαίνουν την ανάγκη συλλογής δεδομένων ανά φύλο σχετικά με τις επικρατούσες μορφές βίας στον κυβερνοχώρο, προωθώντας παράλληλα την ομοιομορφία και τη συγκρισιμότητα των δεδομένων που συλλέγονται από τα κράτη μέλη.

2.3. Διεθνές και ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο

Η μελέτη FEM του 2018 για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο «*Βία και ρητορική μίσους στον κυβερνοχώρο κατά των γυναικών*» παρέχει ένα αναλυτικό νομικό πλαίσιο σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο μιας σειράς μέτρων ήπιου δικαίου, σχετικών συνθηκών, οδηγιών, ψηφισμάτων και συστάσεων που αφορούν τις διάφορες μορφές βίας στον κυβερνοχώρο. Στην Ελλάδα, δεν υπάρχει ειδική νομοθεσία για τις μορφές διαδικτυακής βίας κατά γυναικών, κοριτσιών και ΛΟΑΤΚΙ ατόμων. Ωστόσο, η Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης (Ν. 4532/2018), η Σύμβαση Lanzarote (Ν. 3327/2008) και η Σύμβαση της Βουδαπέστης (Ν. 4411/2016), που έχουν κυρωθεί από το ελληνικό κράτος, αποτελούν βασικά βήματα προς τη μελλοντική ανάπτυξη ενός νομικού πλαισίου σχετικά με τη βία στον κυβερνοχώρο. Δεν υπάρχουν επίσημα στοιχεία για τη βία στον κυβερνοχώρο στην Ελλάδα.

2.3.1. Ψηφίσματα, Στρατηγικές και Εκθέσεις του ΟΗΕ

- Το [ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών σχετικά με την προστασία των γυναικών υπερασπιστριών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων \(2013\)](#) υπενθυμίζει ότι «οι σχετιζόμενες με την τεχνολογία των πληροφοριών παραβιάσεις, καταχρήσεις, διακρίσεις και βία κατά των γυναικών, συμπεριλαμβανομένων των γυναικών υπερασπιστριών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως η διαδικτυακή παρενόχληση, η παρενοχλητική παρακολούθηση στον κυβερνοχώρο, η παραβίαση της ιδιωτικής ζωής, η λογοκρισία και παραβίαση λογαριασμών ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, κινητών τηλεφώνων και άλλων ηλεκτρονικών συσκευών, με σκοπό την απαξίωσή τους και/ή την υποκίνηση άλλων παραβιάσεων και καταχρήσεων εναντίον τους, αποτελούν παράγοντες εντεινόμενης ανησυχίας και ενδέχεται να αποτελούν εκδήλωση συστημικών διακρίσεων λόγω φύλου, οι οποίες απαιτούν αποτελεσματικές απαντήσεις συμβατές με τα ανθρώπινα δικαιώματα.
- Το [ψήφισμα του Συμβουλίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών σχετικά με την προαγωγή, την προστασία και την άσκηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο διαδίκτυο \(2016\)](#), επιβεβαίωσε ότι τα δικαιώματα που έχουν οι άνθρωποι εκτός διαδικτύου πρέπει να προστατεύονται και στο διαδίκτυο.
- Το [ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών σχετικά με το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή στην ψηφιακή εποχή \(2016\)](#) υπενθυμίζει ότι οι παραβιάσεις και οι καταχρήσεις του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή στην ψηφιακή εποχή ενδέχεται να επηρεάσουν όλα τα άτομα, με ιδιαίτερες επιπτώσεις στις γυναίκες μεταξύ άλλων, καθώς και στα παιδιά και σε όσους είναι ευάλωτοι ή περιθωριοποιημένοι.
- Η Επιτροπή για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών (Επιτροπή CEDAW) ενέκρινε το 2017 τη νέα [Γενική Σύσταση 35](#), η οποία επιβεβαιώνει τη δέσμευση του ΟΗΕ για έναν κόσμο απαλλαγμένο από τη βία για όλες τις γυναίκες και τα κορίτσια και αναγνωρίζει τις νέες μορφές βίας κατά των γυναικών και των κοριτσιών, που επαναπροσδιορίζονται «μέσω περιβαλλόντων που υποβοηθούνται από την τεχνολογία, όπως οι σύγχρονες μορφές βίας που λαμβάνουν χώρα στο διαδίκτυο και στους ψηφιακούς χώρους».
- Το 2018, [η Ειδική Εισηγήτρια για τη βία κατά των γυναικών](#) δημοσιεύει θεματική έκθεση με επίκεντρο τη διαδικτυακή έμφυλη βία.

- Το [Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ στις 4 Ιουλίου 2018 εκδίδει](#) ψηφίσματα σχετικά με την «Προώθηση, προστασία και απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο Διαδίκτυο», πολλά από τα οποία αφορούν τη βία στον κυβερνοχώρο.

2.3.2. Συνθήκες του Συμβουλίου της Ευρώπης

- [Η Σύμβαση της Βουδαπέστης για το έγκλημα στον κυβερνοχώρο και πρόσθετο πρωτόκολλο.](#) Η Σύμβαση για το έγκλημα στον κυβερνοχώρο, που εγκρίθηκε το 2001, είναι η πρώτη διεθνής συνθήκη που επικεντρώνεται στα εγκλήματα που σχετίζονται με το Διαδίκτυο. Τρία άρθρα της Σύμβασης της Βουδαπέστης μπορούν να εφαρμοστούν στη βία στον κυβερνοχώρο κατά των γυναικών (άρθρο 4 σχετικά με την «Παρεμβολή δεδομένων σε ένα κρίσιμο σύστημα (η οποία) μπορεί να προκαλέσει θάνατο ή σωματική ή ψυχολογική βλάβη»· άρθρο 5 σχετικά με την «Παρέμβαση συστήματος σε κρίσιμο σύστημα (το οποίο) μπορεί να προκαλέσει θάνατο ή σωματική ή ψυχολογική βλάβη» και άρθρο 9 σχετικά με την «παραγωγή παιδικής πορνογραφίας για ηλεκτρονική διανομή και παραγωγή παιδικής πορνογραφίας (η οποία) μπορεί να προκαλέσει θάνατο και συνεπάγεται αναγκαστικά σωματική ή/και ψυχολογική βία».
- [Η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης \(Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης\) για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας.](#) Πιο συγκεκριμένα, τα ακόλουθα άρθρα μπορούν να εφαρμοστούν στην ψηφιακή βία: το άρθρο 33 για την ψυχολογική βία, το άρθρο 34 για την μη εμφανή παρακολούθηση ή παρενόχληση (stalking) και το άρθρο 40 για τη σεξουαλική παρενόχληση.
- [Η Σύμβαση του Λανθαρότε για την προστασία των παιδιών ενάντια στη σεξουαλική εκμετάλλευση και τη σεξουαλική κακοποίηση](#) απαιτεί την ποινικοποίηση όλων των μορφών κακοποίησης παιδιών.

2.3.3. Νομικό Πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Σε επίπεδο ΕΕ, διάφοροι κανονισμοί, οδηγίες, ψηφίσματα του ΕΚ και πολιτικές της Ευρωπαϊκής Επιτροπής εφαρμόζονται άμεσα ή έμμεσα σε διάφορες μορφές βίας στον κυβερνοχώρο και τη ρητορική μίσους στο διαδίκτυο κατά των γυναικών.

- [Οδηγία για καταπολέμηση της σεξουαλικής κακοποίησης και της σεξουαλικής εκμετάλλευσης παιδιών και της παιδικής πορνογραφίας.](#) Η οδηγία αφορά τη διαδικτυακή βία κατά των παιδιών, όπως η αποπλάνηση παιδιών στο διαδίκτυο (grooming). Απαιτεί από τα κράτη μέλη να λάβουν μέτρα για την αφαίρεση ιστοσελίδων που περιέχουν ή διαδίδουν παιδική πορνογραφία και τους επιτρέπει να εμποδίζουν την πρόσβαση σε τέτοιους δικτυακούς τόπους.
- [Η Οδηγία για τη θέσπιση ελάχιστων προτύπων σχετικά με τα δικαιώματα, την υποστήριξη και προστασία των θυμάτων εγκληματικότητας,](#) περιέχει διατάξεις που προστατεύουν τα θύματα εγκληματικών πράξεων στην ΕΕ και παρέχει ένα ελάχιστο επίπεδο δικαιωμάτων, προστασίας, στήριξης, πρόσβασης στη δικαιοσύνη και αποκατάστασης. Η [έκθεση του EIGE](#) που αναλύει την οδηγία για τα δικαιώματα των θυμάτων από τη σκοπιά του φύλου επισημαίνει κενά στις διατάξεις που καλύπτουν ζητήματα υποστήριξης και προστασίας (θυμάτων έμφυλης βίας).
- [Οδηγία για την πρόληψη και καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και για την προστασία των θυμάτων της.](#) Μια [μελέτη που ανατέθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή](#) σχετικά με τη διάσταση του φύλου στην εμπορία δείχνει ότι «υπάρχουν ορισμένα στοιχεία για την αυξανόμενη χρήση του διαδικτύου από τους διακινητές τόσο ως μέθοδος στρατολόγησης όσο και ως εργαλείο μάρκετινγκ για την πώληση ή/και την εκμετάλλευση γυναικών. Οι διακινητές

μπορεί να έχουν πρόσβαση σε γυναίκες μέσω ιστότοπων κοινωνικής δικτύωσης ή να τοποθετούν διαδικτυακές διαφημίσεις για εργασία, ενίοτε ρητά ως στρατολόγηση σε αγορές πορνείας, αλλά παραπλανητικές ως προς τις συνθήκες εργασίας, ή οι διαφημίσεις μπορεί να εξαπατούν ως προς τη φύση της εργασίας. Αυτή η χρήση της τεχνολογίας είναι σε υψηλό βαθμό έμφυλη».

2.3.4. Ψηφίσματα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου

- Στο ψήφισμά του της [4ης Δεκεμβρίου 2021 σχετικά με την καταπολέμηση της έμφυλης βίας: βίας στον κυβερνοχώρο](#), το ΕΚ υπογραμμίζει τον διεθνικό χαρακτήρα της έμφυλης βίας στον κυβερνοχώρο, τονίζει ότι η έμφυλη βία στον κυβερνοχώρο έχει πρόσθετες διακρατικές επιπτώσεις, δεδομένου ότι η χρήση των ΤΠΕ έχει διασυνοριακή διάσταση, και καλεί τα κράτη μέλη και τους ενωσιακούς και διεθνείς φορείς να συνεργαστούν και να λάβουν συγκεκριμένα μέτρα για τον συντονισμό των δράσεών τους για την αντιμετώπιση της έμφυλης βίας στον κυβερνοχώρο.
- Στις 26 Απριλίου 2018, [η επιτροπή FEMM του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου ενέκρινε σχέδιο έκθεσης με το οποίο προτείνονται μέτρα για την καταπολέμηση του mobbing και της σεξουαλικής παρενόχλησης, μεταξύ άλλων και στο διαδίκτυο](#). Η έκθεση καλεί την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να ορίσει τον «δημόσιο χώρο» με ευρύτερο τρόπο, ώστε να συμπεριληφθούν οι εικονικοί δημόσιοι χώροι (δηλαδή τα κοινωνικά δίκτυα, οι ιστότοποι) και καλεί τα κράτη μέλη να αναλάβουν δράση έναντι των παρόχων υπηρεσιών διαδικτύου για την καταπολέμηση της ατιμωρησίας στο διαδίκτυο και την αντιμετώπιση της κακοποίησης και του mobbing.
- Στο ψήφισμά του της [17ης Απριλίου 2018 σχετικά με την ενδυνάμωση των γυναικών και των κοριτσιών μέσω του ψηφιακού τομέα](#), το ΕΚ υπενθυμίζει ότι οι ψηφιακοί τρόποι επικοινωνίας συμβάλλουν στην αύξηση της ρητορικής μίσους και των απειλών κατά των γυναικών και ότι οι διάφορες μορφές βίας στον κυβερνοχώρο κατά των γυναικών εξακολουθούν να μην αναγνωρίζονται νομικά.
- Στο ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της [17ης Απριλίου 2018 σχετικά με την ισότητα των φύλων στον τομέα των μέσων ενημέρωσης στην ΕΕ](#), υπενθυμίζεται ότι οι γυναίκες αντιμετωπίζουν αυξημένα επίπεδα παρενόχλησης στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.
- Στο ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της [της 26ης Οκτωβρίου 2017 σχετικά με την καταπολέμηση της σεξουαλικής παρενόχλησης και κακοποίησης στην ΕΕ](#), το ΕΚ υπενθυμίζει ότι απαιτείται βασική δράση κατά των αναδυόμενων μορφών βίας, π.χ. στον κυβερνοχώρο, και τονίζει ότι η παρενόχληση των γυναικών στον κυβερνοχώρο, ιδίως στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, τροφοδοτεί άλλες μορφές βίας κατά των γυναικών και των κοριτσιών.
- Στο [ψήφισμά του της 3ης Οκτωβρίου 2017 σχετικά με την καταπολέμηση του εγκλήματος στον κυβερνοχώρο](#), το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο επισημαίνει την ανάγκη για κοινούς εναρμονισμένους νομικούς ορισμούς του εγκλήματος στον κυβερνοχώρο, συμπεριλαμβανομένης της σεξουαλικής κακοποίησης και εκμετάλλευσης παιδιών στο διαδίκτυο, της παρενόχλησης στον κυβερνοχώρο και των κυβερνοεπιθέσεων.
- Στο ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της [12ης Σεπτεμβρίου 2017 σχετικά με την πρόταση απόφασης του Συμβουλίου για τη σύναψη, από την Ευρωπαϊκή Ένωση, της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας](#), το ΕΚ τονίζει ότι θα πρέπει να ληφθούν μέτρα για την αντιμετώπιση του αναδυόμενου φαινομένου της έμφυλης βίας στο διαδίκτυο, συμπεριλαμβανομένων του bullying, της παρενόχλησης και του εκφοβισμού, ιδίως κατά των νέων γυναικών και κοριτσιών και των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων.
- Το ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της [14ης Μαρτίου 2017 σχετικά με την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση κατά την περίοδο 2014-2015](#)

23

υπενθυμίζει ότι οι ψηφιακές επικοινωνίες αυξάνουν τον κίνδυνο για τις γυναίκες να βιώσουν ρητορική μίσους και απειλές, και ότι οι δράστες πολύ σπάνια καταγγέλλονται, διερευνώνται, διώκονται και καταδικάζονται, μολονότι οι γυναίκες είναι ιδιαίτερα ευάλωτες στη σεξουαλική, σωματική και διαδικτυακή βία, στον διαδικτυακό εκφοβισμό και την παρενοχλητική παρακολούθηση.

- Το ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της [26ης Φεβρουαρίου 2014 σχετικά με τη σεξουαλική εκμετάλλευση και την πορνεία και τον αντίκτυπό τους στην](#) ισότητα των φύλων τονίζει ότι η στρατολόγηση θυμάτων σεξουαλικής εμπορίας πραγματοποιείται ολοένα και περισσότερο μέσω του διαδικτύου.

ΜΕΡΟΣ III – ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗ ΚΑΙ ΒΙΑ ΣΤΟΝ ΚΥΒΕΡΝΟΧΩΡΟ, ΣΤΑ ΜΜΕ

3.1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Αναγνωρίζοντας ότι η ρητορική μίσους και η βία που υποκινείται από μίσος όχι μόνο συνιστούν σοβαρό κίνδυνο για τη συνοχή μιας δημοκρατικής κοινωνίας και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του κράτους δικαίου, αλλά επίσης ότι δεν καταγγέλλονται επαρκώς και, ως εκ τούτου, εάν δεν αντιμετωπιστούν, μπορούν να οδηγήσουν σε πράξεις βίας και συγκρούσεων σε ευρύτερη κλίμακα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (European Commission against Racism and Intolerance/ ECRI) του Συμβουλίου της Ευρώπης, έχει εξετάσει ποικίλες αποτελεσματικές προσεγγίσεις για την αντιμετώπιση ιδίως της ρητορικής μίσους και του μίσους στον κυβερνοχώρο (π.χ. αυτορρύθμιση των δημόσιων και ιδιωτικών φορέων, των μέσων ενημέρωσης και της βιομηχανίας του διαδικτύου, έγκριση κωδίκων δεοντολογίας που θα συνοδεύονται από κυρώσεις σε περίπτωση μη συμμόρφωσης, εκπαίδευση και αντίλογος για την καταπολέμηση των παρανοήσεων και της παραπληροφόρησης που αποτελούν τη βάση της ρητορικής μίσους, προώθηση της ευαισθητοποίησης του κοινού κ.λπ.). Για τον σκοπό αυτό, η ECRI θεωρούσε ανέκαθεν αναγκαίες τις ποινικές κυρώσεις/απαγορεύσεις, όταν η ρητορική μίσους υποκινεί δημοσίως τη βία κατά ατόμων ή ομάδων ανθρώπων, καθώς και μέτρο που πρέπει να χρησιμοποιείται ως έσχατη λύση προκειμένου να διατηρείται η ισορροπία μεταξύ της καταπολέμησης της ρητορικής μίσους και της διαφύλαξης της ελευθερίας.

Οι διαμαρτυρίες για την «υπερβολική αφαίρεση περιεχομένου ρητορικής μίσους» προέρχονται ενδεχομένως από «ένα κοινό που μπορεί να θεωρεί σημαντικό οι κυβερνητικές υπηρεσίες και οι διαδικτυακές πλατφόρμες να λαμβάνουν σοβαρά υπόψη όχι μόνο τις ανάγκες και τις εμπειρίες ατόμων που έχουν στοχοποιηθεί ή επηρεαστεί αρνητικά από παράνομη ρητορική μίσους που δημοσιεύεται ή κοινοποιείται στο διαδίκτυο, αλλά και το ζήτημα του περιεχομένου που έχει αφαιρεθεί, παρόλο που δεν είναι παράνομο και παρόλο που μπορεί να έχει αξία στο πλαίσιο της ελευθερίας του λόγου» (Brown, 2020: 153). Η αφαίρεση περιεχομένου ως λύση ωστόσο, δεν είναι πολιτική που επεκτείνεται σε όλα τα μέσα. Ορισμένες μορφές περιεχομένου των μέσων ενημέρωσης, όπως το περιεχόμενο ζωντανής μετάδοσης ή το ραδιοτηλεοπτικό περιεχόμενο, πρέπει να ρυθμίζονται από ενημερωμένους/-ες δημοσιογράφους. Ως εκ τούτου, η προσεκτική εκτίμηση για τον εντοπισμό της έμφυλης βίας μπορεί να είναι η απάντηση στο πρόβλημα.

Επίσης, η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη βία κατά των γυναικών και την ενδοοικογενειακή βία (2011), [στο άρθρο 17](#), περιλαμβάνει δύο υποχρεώσεις σχετικά με τη συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα και των μέσων ενημέρωσης στην εφαρμογή πολιτικών/προσπαθειών για την πρόληψη της βίας κατά των γυναικών. Σύμφωνα με τη Σύμβαση, ο σεβασμός της ελευθερίας της έκφρασης και της (συντακτικής) ανεξαρτησίας των μέσων ενημέρωσης, θα πρέπει να τα ενθαρρύνει να ορίσουν κατευθυντήριες γραμμές και πρότυπα αυτορρύθμισης, για να ενισχύσουν τον σεβασμό της αξιοπρέπειας των γυναικών, να απέχουν από επιβλαβή στερεότυπα φύλου και τη διάδοση εξευτελιστικών εικόνων γυναικών ή εικόνων που συνδέουν τη βία με το σεξ. Επιπλέον, ο

τομέας των ΤΠΕ και τα μέσα ενημέρωσης θα πρέπει να ενθαρρυνθούν να θεσπίσουν κώδικες δεοντολογίας για την κάλυψη της βίας κατά των γυναικών από τα μέσα ενημέρωσης με βάση τα δικαιώματα, την ευαισθησία ως προς το φύλο, και χωρίς τη δημιουργία υπερβολικού εντυπωσιασμού, πάντα με τον δέοντα σεβασμό για τις θεμελιώδεις αρχές που σχετίζονται με την ελευθερία της έκφρασης, την ελευθερία του τύπου και την ελευθερία των τεχνών.

Όπως προαναφέρθηκε, ωστόσο, παρά τις νομικές διατάξεις, η σεξουαλική παρενόχληση/ βία στον κυβερνοχώρο δεν καταγγέλλονται επαρκώς. Λόγω της ελλιπούς καταγγελίας και του γεγονότος ότι τα θύματα σπάνια αναφέρουν περιστατικά στις αρχές, φοβούμενα ότι οι δράστες θα προβούν σε αντίποινα ή επειδή δεν εμπιστεύονται το δικαστικό σύστημα, ή επειδή αποθαρρύνονται από το κοινωνικό περιβάλλον, υπάρχουν περιορισμένα δεδομένα σχετικά με αυτό το ευρέως διαδεδομένο είδος βίας. Τέτοιες πρακτικές υποστηρίζονται από έναν δημόσιο χώρο μέσων ενημέρωσης που κυριαρχείται από τις λεγόμενες ανδροκεντρικές πολιτικές ή πολιτικές αρρενωπότητας (masculinist politics). Ο όρος αυτός αφορά το πανταχού παρόν ισχυρό αρσενικό υποκείμενο που θα χρησιμοποιήσει πολεμικές τακτικές για να αντιμετωπίσει καθημερινά κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα (Βουγιούκα, Λιάπη 2020:6), και στα ΜΜΕ και γενικότερα στη δημόσια σφαίρα. Η ανδροκεντρική πολιτική ντροπιάζει όσες/όσους έχουν προβλήματα, ιδίως προβλήματα που φέρουν το «στίγμα» του σεξ, της σεξουαλικότητας και της κακοποίησης, ενώ καθιερώνει μια «κοινωνική ανωτερότητα της ωμότητας» (βλ. και Καναούτη 2019: 156· Read-Hamilton, 2014: 6). Από την άλλη, τα προωθούμενα από τα μέσα ενημέρωσης στερεότυπα που αναπαράγουν πατριαρχικές συμπεριφορές και απόψεις για τον «θηλυκό» ψυχισμό, δεν αφορούν μόνο εξωτερικά χαρακτηριστικά, αλλά διαμορφώνουν και αναδιαμορφώνουν ταυτότητες για κοινωνικά υποκείμενα και κοινωνικές παρουσίες. Όταν ο ευμετάβλητος καιρός περιγράφεται από τα μέσα ενημέρωσης ως «κυκλοθυμικό θηλυκό» (Καναούτη 2020: 27), δεν εκπλήσσει ενδεχομένως το γεγονός ότι οι αναφορές στις γυναικοκτονίες στα μέσα ενημέρωσης αναπαράγουν το ετεροκανονικό «ρομαντικό» παράδειγμα που επικεντρώνεται στη ζήλια, ως δείγμα πάθους και αγάπης. Για παράδειγμα, στη Γαλλία, τα μέσα ενημέρωσης αναφέρονται στις περιπτώσεις γυναικοκτονιών ως «οικογενειακά δράματα ή δράματα χωρισμού» (Anteby-Jemini, Raffin, 2018: 109) και στην Ελλάδα τις αναφέρουν ως «εγκλήματα πάθους», «ερωτικά εγκλήματα» (Peglidou, 2018: 116).

25

3.2. Κάλυψη της έμφυλης βίας στα ΜΜΕ

Η Impe (UNESCO, 2019) εξετάζει μια πληθώρα σημαντικών ζητημάτων στην αναφορά της έμφυλης βίας από τα μέσα ενημέρωσης, επισημαίνοντας σημαντικούς προβληματικούς τομείς:

- Επικρατεί σιγή αναφορικά με βασικά ζητήματα έμφυλης βίας, το πραγματικό πλαίσιο δεν εξηγείται, και όσα υπογραμμίζονται είναι κοινοτοπίες όπως «τιμή», και «εγκλήματα τιμής», ή η σεξουαλικότητα και η συμπεριφορά του θύματος. Επίσης, γίνεται ιεράρχηση προτεραιοτήτων και οι αναφορές στην έμφυλη βία συνήθως δεν εμφανίζονται σε ώρες υψηλής τηλεθέασης, αποκρύπτοντας ή αποσιωπώντας έτσι το φαινόμενο. Επιπλέον, ο χρόνος των ρεπορτάζ είναι περιορισμένος και, ως εκ τούτου, οι ίδιοι οι δημοσιογράφοι συχνά δεν μπορούν / δεν κατανοούν το ευρύτερο πλαίσιο ή δεν έχουν την ευκαιρία να μιλήσουν με επιζώσες.
- Το λεξιλόγιο και γενικά η γλώσσα που χρησιμοποιείται στις απεικονίσεις της έμφυλης βίας από τα μέσα ενημέρωσης είναι επίσης εξαιρετικά προβληματική (π.χ. στερεοτυπικές, ετεροκανονικές και ελεγχόμενες έννοιες της «αγάπης», εσφαλμένη συλλογιστική και χαρακτηρισμοί των θυμάτων/επιζώσων ως «άτυχων»). Η λεκτική βία μπορεί να είναι παρούσα σε ρεπορτάζ που είναι «διδασκικά» ή που υποκινούν την άσκηση κριτικής, και η λεκτική βία / παρενόχληση εγγράφει επίσης έμφυλα σεξουαλικά χαρακτηριστικά, τα οποία

με τη σειρά τους χρησιμοποιούνται για να χαρακτηρίσουν τις γυναίκες, τα ΛΟΑΤΚΙ και τους νέους μόνο σε συνάρτηση με ετεροφυλόφιλους άνδρες ή / και macho ταυτότητες.

- Οι κεφαλίδες, οι τίτλοι των άρθρων και των ειδήσεων γενικά ενδέχεται να δημιουργούνται, ώστε να προκαλούν εντυπώσεις, προκειμένου να προσελκύσουν το κοινό. Αυτή η πρακτική χρησιμοποιείται και από την άκρα δεξιά, για να εξοργίσει το κοινό της σχετικά με κάτι που εντέλει δεν υποστηρίζεται στα κύρια άρθρα / ρεπορτάζ τους. Τα στερεότυπα, η ηδονοβλεψία, η περαιτέρω θυματοποίηση των θυμάτων έχουν ολέθριες συνέπειες τόσο για τα θύματα όσο και για την κοινωνία γενικότερα.
- Ο τομέας των μέσων ενημέρωσης δεν διαθέτει ενδελεχή γνώση του προβλήματος και δεν υπάρχουν δημοσιογράφοι ειδικοί σε θέματα φύλου ή ισότητας των φύλων που να μπορούν να λειτουργήσουν συμβουλευτικά. Ως αποτέλεσμα, πολύ συχνά τα μέσα ενημέρωσης στρέφονται σε μέλη της κουλτούρας των διασημοτήτων για να απαντήσουν σε θέματα έμφυλης βίας. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την έλλειψη αξιόπιστων στατιστικών στοιχείων σχετικά με την έμφυλη βία και τη χρήση βεβιασμένων συμπερασμάτων αναφορικά με σχετικά δεδομένα, έχει ως αποτέλεσμα την εξαγωγή συμπερασμάτων που δημιουργούν εντυπωσιασμό ή είναι απλοϊκά συμπεράσματα και, ως εκ τούτου, γίνονται πηχουαίοι τίτλοι
- Η χρήση μουσικής και άλλων «σκηνικών», καθώς και το προβληματικό ρεπορτάζ, συμβάλλουν στη δημιουργία εντυπώσεων, ενώ οι κρυφές κάμερες και οι μέθοδοι της υπό κάλυψη έρευνας, ειδικά όταν χρησιμοποιούνται χωρίς προσοχή, συμβάλλουν και αυτές στη δημιουργία εντυπώσεων σχετικά με το βασικό θέμα και στην περαιτέρω θυματοποίηση των επιζώσων, των οποίων η ανθεκτικότητα και η ελεύθερη βούληση/ εμπρόθετη δράση, συχνά παραβλέπονται ή αγνοούνται (σκοπίμως), καθώς για τα κυρίαρχα μέσα ενημέρωσης η έννοια του «θύματος» γίνεται μια (παντοινή) ταυτότητα.
- Επίσης, τα μέσα ενημέρωσης σπανίως επικεντρώνονται σε μια δημοσιογραφία που θα ήταν επωφελής για τα θύματα, όπως η περιγραφή των αποκρίσεων στη βία και η παρουσίαση του τι κάνουν οι κρατικοί θεσμοί για την καταπολέμηση της έμφυλης βίας. Αντίθετα, το έγκλημα παρουσιάζεται ως το τέλος της ιστορίας, κάνοντάς το να μοιάζει αναπόφευκτο ή κάνοντας τα αποτελέσματά του να μοιάζουν αναπόφευκτα και αναπόδραστα.

Σύμφωνα με την Μιχαλακέλη (2020), η μεροληπτική αναφορά της έμφυλης βίας στα μέσα ενημέρωσης είναι εμφανής στα ακόλουθα χαρακτηριστικά: Κατ' αρχάς, στον ισχυρισμό της λεγόμενης «αντικειμενικής» παρουσίας των γεγονότων, παρά το σκανδαλοθηρικό περιεχόμενο, συμπεριλαμβανομένων των περιπτώσεων και ενοχλητικών λεπτομερειών του εγκλήματος / περιστατικού βίας. Δεύτερον, τα μέσα ενημέρωσης απεικονίζουν την έμφυλη βία ως κάτι που συμβαίνει σε ανθρώπους που είναι διαφορετικοί από «εμάς». Ο σεξισμός, ο ρατσισμός, η ομο/τρανσφοβία και η προκατάληψη απέναντι στις μειονότητες δίνουν τη δυνατότητα στο κοινό να νιώθει ανέγγιχτο από αυτό το είδος βίας. Επίσης, τα μέσα ενημέρωσης απεικονίζουν τα θύματα ως άσεμνα και ως εκ τούτου υπεύθυνα για ό,τι τους συνέβη, ενοχοποιούν το θύμα δηλαδή, γεγονός που καθιστά τους δράστες ανεύθυνους (π.χ. με τη χρήση φράσεων όπως «έγκλημα πάθους» και «οικογενειακή τραγωδία»), ενώ συχνά συνδέεται με αναφορές/αφηγήσεις για το «σοκ» της κοινωνίας σχετικά με το έγκλημα που διέπραξε ο δράστης, ο οποίος μέχρι τότε «δεν θεωρήθηκε ποτέ θύτης», αθλώνοντας έτσι για άλλη μια φορά τόσο τον δράστη όσο και την τοπική κοινωνία, η οποία δεν έλαβε υπόψη καμία ένδειξη προηγούμενων βίαιων πράξεων εκ μέρους του δράστη. Ένα άλλο σημείο που έθεσε η Μιχαλακέλη (2020), είναι το γεγονός ότι τα μέσα ενημέρωσης αναπαράγουν την ιδέα ότι η έμφυλη βία είναι ιδιωτικό ζήτημα και επομένως οι τοπικές κοινωνίες δεν μπορούν (και δεν πρέπει) να παρεμβαίνουν.

Σύμφωνα με τους Galdí και Guizzo (2021), η εξάπλωση της σεξουαλικής παρενόχλησης στα μέσα ενημέρωσης κανονικοποιεί την παρενοχλητική συμπεριφορά και έχει τρεις σημαντικές πρωταρχικές επιπτώσεις: α) αυξάνει τη συμμετοχή στη σεξουαλική παρενόχληση, καθιστώντας την καθημερινό φαινόμενο, β) καθιστά «φυσική» την αποδοχή της σεξουαλικής παρενόχλησης από τα θύματα και γ) αποθαρρύνει την παρέμβαση των παρισταμένων. Έτσι, οι αναπαραστάσεις της παρενόχλησης από

τα μέσα ενημέρωσης ως de facto γεγονός, ή ως «φυσιολογικό», έχουν τριπλή επίπτωση: **επίπτωση στον δράστη, επίπτωση στο θύμα και επίπτωση στο κοινωνικό περιβάλλον**. Σε αυτό που οι Galdi και Guizzo αποκαλούν **πλαίσιο Σεξουαλικής Παρενόχλησης που προκαλείται από τα μέσα ενημέρωσης**, αναγνωρίζουν τρεις μηχανισμούς, τους οποίους ενεργοποιούν τα μέσα ενημέρωσης με την αντικειμενοποίηση των γυναικών: έναν γνωστικό, έναν συναισθηματικό και έναν κανονιστικό μηχανισμό. Ο γνωστικός μηχανισμός προκαλεί απανθρωποποίηση του αντικειμενοποιημένου ατόμου, ο συναισθηματικός διαταράσσει τον ενσυναίσθητικό συντονισμό, έτσι ώστε να μην νιώθει ή να μην δείχνει κανείς ενσυναίσθηση έναντι του αντικειμενοποιημένου ατόμου, και τρίτον, ο κανονιστικός μηχανισμός μετατοπίζει τις έμφυλες νόρμες, έτσι ώστε το νόημα πίσω από κάθε εκπροσώπηση φύλου να διαταράσσεται και να τροποποιείται (Galdi and Guizzo 2021: 660).

Επιπλέον, οι Galdi και Guizzo (2021) επισημαίνουν δύο διαδρομές μέσω των οποίων οι γυναίκες αντικειμενοποιούνται στα μέσα ενημέρωσης. **Πρώτον, αντικειμενοποίηση που υποβιβάζει τις γυναίκες εξισώνοντάς τις με το σώμα τους** και με διακοσμητικά αντικείμενα, μέσω του ρόλου που ανατίθεται στις γυναίκες, και της υπόθεσης ότι η ύπαρξή τους ως πολίτες είναι δευτερεύουσα έναντι της εμφάνισής τους και της ελκυστικότητάς τους για τους άνδρες. Η συνεχής αναφορά στις απόψεις των ανδρών γι' αυτές, καθιστά τον δημόσιο χώρο έναν χώρο «διπλής συνείδησης» για τις γυναίκες, οι οποίες καλούνται όχι μόνο να έχουν συνείδηση του εαυτού τους, αλλά και να εξετάζουν διαρκώς το πώς φαίνονται στους άνδρες/στην κυρίαρχη κοινωνική άποψη. Η δεύτερη διαδρομή μέσω της οποίας αντικειμενοποιούνται οι γυναίκες στα μέσα ενημέρωσης είναι **ο τρόπος με τον οποίο συμπεριφέρονται οι συνομιλητές των γυναικών και εκστομίζουν τα σχόλια και τον λόγο τους**, ο οποίος προσομοιάζει περισσότερο με παρενόχληση. Αυτός ο τύπος απεικόνισης υποδηλώνει ότι είναι «φυσιολογικό και αστέιο» να παρενοχλούνται, να μειώνονται και να υποτιμώνται οι γυναίκες, προσφέροντας έτσι μια δημόσια επίδειξη παρενόχλησης που καθορίζει τόσο τις γυναίκες όσο και τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να αντιμετωπίζονται. Είναι ενδιαφέρον, ότι ακόμη και στις απεικονίσεις των αρρενωποτήτων, τα μέσα ενημέρωσης προτείνουν απόψεις για το πώς πρέπει να αντιμετωπίζονται οι γυναίκες, καθώς μελέτες δείχνουν ότι οι άνδρες που αντιμετωπίζουν τις γυναίκες ως αντικείμενα επιθυμίας θεωρούνται παιχνιδιάρηδες και ανάλαφροι, και η συμπεριφορά τους δεν φέρει κάποιο ιδιαίτερο νόημα. Επιπλέον, δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι μελέτες δείχνουν ότι το κοινό των μέσων ενημέρωσης που προχωρούν σε σεξουαλική αντικειμενοποίηση τείνει να υποστηρίζει τα παραδοσιακά αρσενικά και θηλυκά πρότυπα, ως αποτέλεσμα της έκθεσής τους στα μέσα ενημέρωσης, γεγονός που επηρεάζει αρνητικά την ενσυναίσθηση προς τα θύματα σεξουαλικής παρενόχλησης και σεξουαλικής βίας (Galdi και Guizzo 2021: 647-649).

27

3.3. Κάλυψη στα ΜΜΕ και το ελληνικό #Metoo

Η κάλυψη της έμφυλης βίας και πιο συγκεκριμένα του ελληνικού #Metoo στα κυρίαρχα (ειδησεογραφικά) μέσα ενημέρωσης ήταν εκτενής ειδικά το 2021, ενώ μέχρι εκείνο το σημείο, η ρητή τοποθέτηση των βίαιων εμπειριών των γυναικών ή/και των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων σε ένα ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο ήταν στην καλύτερη περίπτωση σπάνια και συνήθως εντελώς απούσα. Ακόμα και τότε, ωστόσο, πολύ λίγα ρεπορτάζ περιλάμβαναν πληροφορίες σχετικά με το πού να ζητήσουν βοήθεια οι επιζώσες, και σπάνια αναδείκνυαν τη φωνή των επιζώσων, των υποστηρικτών και άλλων εμπειρογνομόνων. Αντιθέτως, δινόταν δυσανάλογη έμφαση σε όψεις που αφορούν την επιβολή του νόμου, την πολιτική και την ποινική δικαιοσύνη, τις περισσότερες φορές μέσα από ένα σκανδαλοθηρικό πρίσμα. Παρά την ετοιμότητα των δημοσιογράφων και των αναγνώστων να ασχοληθούν με ειδήσεις σχετικά με την έμφυλη βία, το ρεπορτάζ που προάγει την κατανόηση του ζητήματος από το κοινό δεν είναι ο κανόνας ούτε στο ελληνικό πλαίσιο. Με στόχο να αποκαλύψει τον ρόλο των μέσων (κοινωνικής δικτύωσης) στην Ελλάδα και να επισημάνει την ανάγκη για μια πιο συμπεριληπτική προσέγγιση, η ομάδα Media Jokers σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών ΕΝΑ, δημοσίευσε ένα ειδικό τεύχος το 2021, στο οποίο οι συμμετέχουσες/-οντες συγγραφείς σχολιάζουν κριτικά τις κύριες συνέπειες που προκύπτουν και υποκινούνται από το ελληνικό #Metoo στον δημόσιο λόγο (μέσω αναφορών και αναπαραστάσεων σε εφημερίδες,

διαδικτυακά μέσα/μέσα κοινωνικής δικτύωσης και τηλεόραση). Σύμφωνα με τις/τους συντάκτριες/συντάκτες του ειδικού τεύχους, είναι σημαντικό να επισημανθεί και να αναλυθεί ο τρόπος με τον οποίο τα κυρίαρχα μέσα ενημέρωσης αναφέρουν την έμφυλη βία, δεδομένου ότι η αναφορά στα μέσα ενημέρωσης αποτελεί σημαντικό δείκτη για τη μέτρηση της προόδου προς την αλλαγή των κοινωνικών και πολιτισμικών προτύπων που ενισχύουν ή αμφισβητούν όλους τους τύπους έμφυλης βίας στην κοινωνία μας. Άλλωστε, είναι κοινός τόπος ότι τα ΜΜΕ, και κυρίως ο τρόπος με τον οποίο μια ιστορία γίνεται είδηση, και ο τρόπος με τον οποίο εκπροσωπούνται άνθρωποι και γεγονότα, παίζουν κρίσιμο ρόλο στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης και επηρεάζουν την προσωπική, πολιτική και κοινωνική ανταπόκριση και το γενικότερο αίσθημα κοινωνικής δικαιοσύνης (Sutherland, Easta, et al, 2019: 2), δεδομένου ότι δεν αφορούν μόνο τρέχοντα ζητήματα, αλλά παρέχουν και ένα πλαίσιο για την ερμηνεία τους (Sutherland, McCormack, et al, 2016: 1-3).

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την Κυριακίδου (2021), αν και αρχικά οι καταγγελίες για έμφυλη βία στα ΜΜΕ οδήγησαν σε αισιοδοξία για τον αντίκτυπο του #MeToo, τα ΜΜΕ και ο δημόσιος λόγος στην Ελλάδα χαρακτηρίστηκαν κυρίως από σκανδαλοθηρία, όσον αφορά στις λεπτομέρειες σχετικά με τις προσωπικές ιστορίες των θυμάτων, σεξισμό σε βάρος των θυμάτων μέσω της αμφισβήτησης της απόφασής τους να κάνουν τώρα την αποκάλυψη, και ομοφοβία. Το βασικό επικοινωνιακό πλαίσιο του #MeToo ήταν η πολιτικοποίηση του ζητήματος στη βάση ενός πολιτικού σκανδάλου που δεν στόχευε στην ανάδειξη της πολιτικής ευθύνης και στην αποκάλυψη του τρόπου με τον οποίο η κατάχρηση εξουσίας επέτρεψε και οδήγησε στην ανοχή της έμφυλης βίας και της διαφθοράς, αλλά στην αποδυνάμωση των επιζωσών και της δυναμικής του αναπτυσσόμενου κινήματος (Κυριακίδου, 2021: 4-5). Επίσης, δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι αμέσως μετά την έναρξη των δημόσιων αποκαλύψεων για περιστατικά σεξουαλικής παρενόχλησης στο θέατρο από γνωστούς σκηνοθέτες και ηθοποιούς, οι αναφορές αυξήθηκαν ραγδαία και τα πρωτοσέλιδα έγιναν παραστατικά, χρησιμοποιώντας ένα συχνά ενδιαφέρον τέχνασμα των ΜΜΕ, καθώς λίγες μέρες πριν από τη δημοσιοποίηση των αναφορών, τα κυρίαρχα ΜΜΕ μετέδιδαν εκπομπές για την επιτυχημένη καριέρα και ζωή των «δραστών» (Γιαννίρη, 2021:10).

Αμέσως αφού μίλησε ανοιχτά η Σοφία Μπεκατώρου (Ελληνίδα αθλήτρια ιστιοπλοΐας και Ολυμπιονίκης) για τη σεξουαλική επίθεση που δέχθηκε το 1998 από υψηλόβαθμο στέλεχος της Ελληνικής Ομοσπονδίας, αποκάλυψη η οποία προκάλεσε κατακραυγή στην Ελλάδα, τα μέσα ενημέρωσης έσπευσαν να δείξουν την περιφρόνησή τους για το ποινικό αδίκημα του βιασμού. Εκτός από την περιφρόνηση όμως, οι δημοσιογράφοι άρχισαν να θέτουν ερωτήματα σχετικά με το γιατί αποφάσισε να μιλήσει τώρα και όχι νωρίτερα, γιατί μετά από τόσα χρόνια κ.λπ., υπονοώντας ότι ήταν τουλάχιστον εν μέρει υπεύθυνη για τη θυματοποίηση της, και ότι άρα έψαχναν απαντήσεις για να αφήσουν την αλήθεια να λάμψει. Η δημόσια συζήτηση χρησιμοποιήθηκε συχνά για να αποσιωπηθεί η σοβαρότητα του περιστατικού, αλλά και για να στρέψει το βλέμμα του κοινού αλλού, υποβαθμίζοντας τις συνθήκες υπό τις οποίες διαπράχθηκε το έγκλημα (Κάββουρα, 2021: 17). Ενδιαφέρον έχει επίσης, σύμφωνα με την Κάββουρα, το γεγονός ότι μόλις ένα χρόνο πριν από την έναρξη του ελληνικού #MeToo, τα ΜΜΕ δεν έδειξαν την ίδια συμπάθεια και δεν στήριξαν την Ιωάννα Τούνη που τον Ιούλιο του 2020 είχε αποκαλύψει ένα περιστατικό και τη διαρροή ενός βίντεο εκδικητικής πορνογραφίας χωρίς τη συγκατάθεσή της, παρά το hashtag στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης που την υποστήριζε. Η Τούνη δεν είναι αποδεκτή ως μέρος της κανονικότητας καθώς είναι influencer στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, δεν είναι παντρεμένη, δεν έχει παιδιά και ως εκ τούτου η υπόθεσή της δεν προσέκλυσε την ίδια προσοχή και υποστήριξη (Κάββουρα, 2021: 18).

Όπως επισημαίνει η Μητροπούλου (2021), πριν τη Μπεκατώρου και το #MeToo στην Ελλάδα, είχαν υπάρξει αρκετά περιστατικά αποδοχής και αναπαραγωγής της κουλτούρας του βιασμού στην τηλεόραση. Τρανταχτά παραδείγματα είναι δημοσιογράφοι και τηλεοπτικοί παρουσιαστές που γελούν με περιστατικά σεξουαλικής παρενόχλησης που αποκαλύπτονται, κατηγορώντας το θύμα για αυτό που της συνέβη, και ένας παίκτης του Big Brother που δήλωσε ότι «πρέπει να κάνει σεξ κάθε μέρα, αλλιώς θα έπρεπε να βιάσει» και το κανάλι τον παρουσίασε επισήμως ως «31χρονος μπάρμαν

από την Κρήτη, που περνάει ώρες στο γυμναστήριο, είναι πολύ αυστηρός με τη διατροφή του και είναι κυνηγός που θέλει πάντα να κάνει ο ίδιος την πρώτη κίνηση». Τα περιστατικά αυτά έφεραν στο προσκήνιο τη σεξουαλική παρενόχληση, προκαλώντας έντονη πίεση από το κοινό ειδικά μέσω των κοινωνικών δικτύων, όμως μετά από μια σύντομη αποσυμπίεση από τα τηλεοπτικά κανάλια δεν οδήγησαν σε δημοσιοποίηση παρόμοιων ιστοριών (Μητροπούλου, 2021: 27-28). Χρησιμοποιώντας την ποιοτική ανάλυση των Starkey, Koerber, Sternadori και Pitchford (2019) για την ειδησεογραφική κάλυψη του #Metoo σε τέσσερα εθνικά πλαίσια (δηλ. ΗΠΑ, Ιαπωνία, Αυστραλία και Ινδία), αποκαλύπτονται τεσσάρων ειδών πλαισιώσεις από τα ΜΜΕ: α) η γενναία που σπάει τη σιωπή, β) το στωικό θύμα ενός άδικου συστήματος, γ) η θεραπευμένη ή απρόθυμη ηρωίδα και δ) η υστερική τσούλα, η Μητροπούλου καταλήγει στο συμπέρασμα ότι, στην Ελλάδα το #Metoo φαίνεται να προβάλλεται λιγότερο ως «ακτιβισμός στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης» και περισσότερο ως «σλόγκαν» ή «brand name» για το φαινόμενο της σεξουαλικής κακοποίησης. Ως εκ τούτου, με βάση την τυπολογία των Starkey, et al (2019), υποστηρίζει ότι οι βασικές πρωταγωνίστριες αυτών των ιστοριών φαίνεται να εμπίπτουν στην πρώτη κατηγορία της πλαισίωσης των ΜΜΕ, δηλαδή γενναίες που έσπασαν τη σιωπή, έκαναν τις ιστορίες τους ορατές και αποκάλυψαν σεξουαλική κακοποίηση σε διάφορους τομείς της δημόσιας ζωής, αλλά όχι σε όλους. Αυτό έχει ανοίξει έναν κύκλο που παραμένει ανοιχτός, καθώς νέα ρεπορτάζ φτάνουν στα βραδινά δελτία ειδήσεων – αν και με πιο αργούς ρυθμούς (Μητροπούλου, 2021: 26-30).

Η Αβραμοπούλου (2021), από την άλλη πλευρά, στοχεύοντας στην κατανόηση της έμφυλης βίας και κακοποίησης πέρα από μια αντανάκλαστική αντίδραση στη ροή των ειδήσεων που ταυτόχρονα σοκάρουν και αναπαράγουν κάτι που θεωρείται κοινός τόπος, θέτει ένα κρίσιμο ερώτημα: πώς μπορούμε να μιλάμε για έμφυλη και σεξουαλική βία χωρίς να αναπαράγουμε τον στιγματισμό ή τα αντίποινα κατά των επιζωσών; Γενικότερα, πώς μπορούμε να μιλάμε για σεξουαλική βία χωρίς να αναπαράγουμε το κοινωνικοπολιτικό τραύμα που προκαλεί αυτή η εμπειρία; Προκειμένου να εξετάσει αυτό το ερώτημα και να εξετάσει το #Metoo ως ευκαιρία για ουσιαστική δημόσια συζήτηση σχετικά με την έμφυλη βία, η Αβραμοπούλου εξετάζει τι ακριβώς αποτελεί «είδηση», ποιες γνώσεις μεταδίδουν οι ειδήσεις και πώς μαθαίνουμε κάτι που ήδη γνωρίζουμε. Διερευνώντας το παράδοξο της αποδοχής εκ νέου μιας γνώσης που ήδη γνωρίζουμε, και το πώς η έμφυλη βία μοιάζει αδιανόητη και κοινότοπη ταυτόχρονα, υποστηρίζει ότι δεν πρέπει να εστιάζουμε απλώς στην έκπληξη που αποτελεί η είδηση, αλλά και στις συνέπειες της επαναληψιμότητας αυτής της γνώσης. Σύμφωνα με την Αβραμοπούλου, αυτό που πραγματικά έχει σημασία είναι εάν, στο πλαίσιο της δημόσιας δήλωσης/μαρτυρίας και της δημόσιας συζήτησης για την έμφυλη βία, αυτό που προωθείται είναι η εξατομικευμένη εμπειρία μιας ετεροφυλόφιλης, «λευκής» και ευάλωτης θηλυκότητας/υποκειμενικότητας που ως «θύμα» ζητά δικαιοσύνη/δικαίωση, και εάν οι φωνές που επικαλούνται το τραύμα θεωρούν το ιστορικό πλαίσιο της έμφυλης βίας και κακοποίησης ως δομικό φαινόμενο που μας αφορά όλους (Αβραμοπούλου, 2021: 47-49).

Αναγνωρίζοντας τις δυσκολίες που συνεπάγεται η απόφαση αποκάλυψης και καταγγελίας της σεξουαλικής παρενόχλησης, η Μιχαλακέα (2021) υποστηρίζει ότι τα κυρίαρχα μέσα ενημέρωσης και ο πολιτικός λόγος εμπόδισαν το #Metoo να γίνει ένα μαζικό κίνημα. Επιπλέον, η Μιχαλακέα τονίζει ότι για τα συστημικά ΜΜΕ οι αναφορές έμφυλης βίας θεωρούνται και αντιμετωπίζονται ως θέαμα και καταναλωτικό προϊόν, γεγονός που έχει δύο συνέπειες. Καταρχάς, λόγω του γεγονότος ότι τα περιστατικά σεξουαλικής παρενόχλησης αναφέρονται συχνά σε «ελαφριές» εκπομπές (που συχνά ορίζονται ως trash TV), θεωρούνται προσωπικές εμπειρίες και στη βάση δομικών ανισοτήτων και κυριαρχικών σχέσεων. Αυτό με τη σειρά του σημαίνει ότι οι πολλαπλές μορφές καταπίεσης και κακοποίησης που βιώνουν οι φτωχές, μαύρες και μετανάστριες, τα τρανς ή κουήρ άτομα, οι εργαζόμενες στο σεξ, τα άτομα με ειδικές ανάγκες, οι ανύπαντρες μητέρες κ.λπ., παραμένουν αόρατες. Μια δεύτερη συνέπεια είναι το λεγόμενο φαινόμενο των «τηλεοπτικών δικών», που μεταδίδονται όχι μόνο σε κουτσομπολιστικές εκπομπές αλλά και στις ειδήσεις, παράλληλα με τη «θεατροποίηση» ποινικών υποθέσεων από τον δημοσιογραφικό λόγο, η οποία προέκυψε με την

ιδιωτική τηλεόραση. Χρησιμοποιώντας ως πρόσχημα την ενημέρωση και την αποτροπή της έμφυλης βίας, διάφορες τηλεοπτικές εκπομπές παραλείπουν την αρχή της διάκρισης και της δεοντολογίας σχετικά με τις δικογραφίες και άλλα νομικά έγγραφα, τα οποία διαρρέουν, στήνουν εικονικές δικαστικές αίθουσες, με τον οικοδεσπότη της εκπομπής να αναλαμβάνει τον ρόλο του δικαστή, συχνά παρουσία των δικηγόρων που εκπροσωπούν ενάγοντες και εναγόμενους, παρόλο που αυτό είναι αντιδεοντολογικό. Αυτή η πρακτική εξοικειώνει το κοινό με τη «δημοσιογραφία της κλειδαρότρυπας», το χειραγωγεί ώστε να αισθάνεται μίσος για τον θύτη και οίκτο για το θύμα, και επενδύει κάθε περιστατικό με ένα διπλό οιονεί πορνογραφικό βλέμμα: των μέσων ενημέρωσης και του κοινού. Αυτό το κουτσομπολιό που διαρκώς αναπαράγει λεπτομέρειες του περιστατικού κακοποίησης, όχι μόνο συσκοτίζει τα συστημικά αίτια, αλλά στοχεύει στις πιο ακραίες και συντηρητικές αντιδράσεις. Σύμφωνα με την Μιχαλακέα, για να επιβιώσει αυτός ο λόγος χρειάζεται ηθικός πανικός. Και ο ηθικός πανικός βασίζεται πάντα σε απλοποιημένες μορφές και καρικατούρες. Ως εκ τούτου, ο δράστης σεξουαλικών εγκλημάτων στον κυρίαρχο δημοσιογραφικό λόγο συχνά παρουσιάζεται ως καρικατούρα (π.χ. ένας μαύρος άνδρας στην Αμερική του 19^{ου} αιώνα, ένας ομοφυλόφιλος τραβεστί εγκληματίας ως τη δεκαετία του 1980, πρόσφυγες το 2010 κ.λπ.) που μπορεί να αλλάξει μορφές, όμως πάντοτε αποτελεί «έναν ξένο κίνδυνο», έναν άρρωστο υπερσεξουαλικοποιημένο Άλλο που εμφανίζεται στον δημόσιο χώρο και τον καταχράται (Μιχαλακέα, 2021: 54-56).

Τέλος, η Ψυλλάκου (2021), επίσης προβληματίζεται με την αναπαράσταση της έμφυλης βίας με τη μορφή ενός μεγάλου θεάματος και μας ζητά να φανταστούμε εάν η δημοσιοποίηση στα ΜΜΕ μπορεί να γίνει χωρίς θεαματοποίηση. Αναρωτιέται αν μπορούμε να μιλήσουμε για τραυματικά περιστατικά χωρίς πόνο και αν μπορούμε πραγματικά να ακούσουμε αυτές τις ιστορίες. Αντλώντας από το έργο του Allen (2018), η Ψυλλάκου υποστηρίζει ότι δεν μπορούμε πλέον να βασιζόμαστε σε κυρίαρχα μοντέλα δημοσιότητας/ δημοσιοποίησης και προτείνει να επινοήσουμε εκ νέου τι σημαίνει να κάνουμε κάτι δημόσιο και να είμαστε έτοιμοι να δημιουργήσουμε έναν νέο κόσμο (Ψυλλάκου, 2021: 78-80).

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αρτινοπούλου, Β., Παπαθεοδώρου, Θ., Παπαγιαννοπούλου, Μ., (2004). [Η σεξουαλική παρενόχληση στους χώρους εργασίας](#). Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας/ ΚΕΘΙ.
- Αβραμοπούλου Ειρ., (2021) #MeToo ή αλλιώς η επιτελεσματικότητα της γνώσης (αυτού που ήδη ξέρουμε). Στο ΕΝΑ – Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών (2021). [Ελληνικό # Metoo και δημόσιος λόγος](#). Ειδικό τεύχος. Ας μιλήσουμε για τα ΜΜΕ #4 Media Jokers, σελ. 47-53.
- Βουγιούκα, Α., Λιάπη, Μ., (2020), [Έμφυλες και διαθεματικές διαστάσεις της πανδημίας και συνέπειες για την ισότητα, τα δικαιώματα και τις ελευθερίες](#). Αθήνα: Ινστιτούτο Ν. Πουλαντζάς.
- Γενική Γραμματεία Δημογραφικής και Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων, (2021), [2^η Ετήσια Έκθεση για τη Βία κατά των Γυναικών](#). Αθήνα: Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων/ΓΓΔΟΠΙΦ
- Γενική Γραμματεία Δημογραφικής και Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων, (2020), [1^η Ετήσια Έκθεση για τη Βία κατά των Γυναικών](#). Αθήνα: Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων/ΓΓΔΟΠΙΦ
- Κάββουρα, Θ., (2021), «Γιατί τώρα;» Στο ΕΝΑ – Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών (2021). [Ελληνικό # Metoo και δημόσιος λόγος](#). Ειδικό τεύχος. Ας μιλήσουμε για τα ΜΜΕ #4 Media Jokers, σελ. 16-19.
- Κυριακίδου, Μ., (2021), «Το #MeToo σε γνώριμα μιντιακά πλαίσια.» Στο ΕΝΑ – Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών (2021). [Ελληνικό # Metoo και δημόσιος λόγος](#). Ειδικό τεύχος. Ας μιλήσουμε για τα ΜΜΕ #4 Media Jokers, σελ. 5-8.
- Μητροπούλου, Α., (2021), «Σπάζοντας τη σιωπή: Μιντιακές αναπαραστάσεις του #MeToo στην Ελλάδα.» Στο ΕΝΑ – Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών (2021). [Ελληνικό # Metoo και δημόσιος λόγος](#). Ειδικό τεύχος. Ας μιλήσουμε για τα ΜΜΕ #4 Media Jokers, σελ. 25-32.
- Μιχαλακέα, Αθ., (2021), «Θέαμα, ηθικός πανικός, και επέκταση του κρατικού αυταρχισμού: Τρία σημεία για το ελληνικό #MeToo.» Στο ΕΝΑ – Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών (2021). [Ελληνικό # Metoo και δημόσιος λόγος](#). Ειδικό τεύχος. Ας μιλήσουμε για τα ΜΜΕ #4 Media Jokers, σελ. 54-59.
- Μιχαλακέλη, Α., (2020), «Η γυναικοκτονία στο δημόσιο λόγο και τη δημόσια σφαίρα», στο Πετράκη, Γ., (επιμ.), *Γυναικοκτονίες, Διαπιστώσεις, Ερωτήματα και Ερωτηματικά*. Αθήνα: Gutenberg – Τετράδια Κοινωνικής Πολιτικής.
- Μοσχοβάκου Ν., Παπαγιαννοπούλου, Μ., (2022), [Βία και Παρενόχληση στον Κόσμο Εργασίας. Εκπαιδευτικό Εγχειρίδιο](#). Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας / ΚΕΘΙ.
- Παπαγιαννοπούλου, Μ. (2017), Σεξουαλική παρενόχληση κατά των γυναικών και κοριτσιών στα εκπαιδευτικά ιδρύματα και τους χώρους εργασίας: Επιμορφωτικό υλικό, Επιμορφωτικό πρόγραμμα στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Προγράμματος USVReact με τίτλο: «Ευαισθητοποίηση στην αντιμετώπιση περιστατικών σεξουαλικής παρενόχλησης στο πανεπιστήμιο» που υλοποιήθηκε στο Πάντειο Πανεπιστήμιο (επιστημονικά υπεύθυνη: Καθ. Α. Αθανασίου).
- Παπαγιαννοπούλου, Μ., Κάσδαγλη, Στ., Μουρτζάκη, Μ., (2020), [Έρευνα: Δεν είναι αυτή η δουλειά μας. Σεξουαλική παρενόχληση κατά των γυναικών στην εργασία: Εξετάζοντας τον κλάδο επισιτισμού – τουρισμού](#). Αθήνα: ActionAid Hellas.
- Συνήγορος του Πολίτη (2022), [Ίση Μεταχείριση, Ειδική Έκθεση 2021](#). Επιμέλεια Σύνταξης Καλλιόπη Λυκοβαρδή. Κεντρική Συντακτική Ομάδα: Αναστασία Ματανά, Έλενα Σταμπουλή. Αθήνα: Συνήγορος του Πολίτη.
- Συνήγορος του Πολίτη (2010), [Η εμπειρία του Συνηγόρου του Πολίτη στο Θέμα της Σεξουαλικής Παρενόχλησης \(2006-2010\)](#). Βοηθός Συνήγορος του Πολίτη : Σταματίνα Γιαννακούρου Αρμόδιοι ειδικοί επιστήμονες: Χριστίνα Αγγέλη, Μαρία Καραγεώργου.

Ψυλλάκου, Ελ., (2021), «Στο ντιβάνι της τηλεόρασης» Στο ΕΝΑ – Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών (2021). [Ελληνικό # Metoo και δημόσιος λόγος](#). Ειδικό τεύχος. Ας μιλήσουμε για τα ΜΜΕ #4 Media Jokers, σελ. 78-80.

Ξενογλώσση

- Alexopoulou, A., Doufexi-Kaplani, M., E., (2020), [National Report – Greece – Combat Sexual Harassment in the Workplace](#). Teamwork Project – Funded by the EU REC Programme. Athens: Social Action and Innovation Centre/ KMOP.
- Allen, G., (2018), [Making Things Public: Art Magazines, Art Worlds, and the #Metoo Movement](#). Portable Gray, 1(1), pp. 5-14.
- Anteby-Jemini, L., Raffin, V., (2018), ‘France’, in Weil, Sh., Corradi, C., Naudi, M., (eds) [Femicides Across Europe](#). European Co-operation in Science and Technology, Policy Press, pp. 109-112.
- Boyle, K., (2019), [What’s in a name? Theorising the Inter-relationships of gender and violence](#). *Feminist Theory*. 2019;20(1):19-36.
- Brown, A., (2020), [Models of Governance of Online Hate Speech: On the emergence of collaborative governance and the challenges of giving redress to targets of online hate speech within a human rights framework in Europe](#), Council of Europe.
- Committee on the Elimination of Discrimination against Women General/ CEDAW, (2017), [Recommendation No. 35 on gender-based violence against women, updating general recommendation No. 19](#). Distr.: General 14 July 2017.
- Council of Europe/ CoE, (2016), [Background note on sexist hate speech](#). Prepared by the Gender Equality Unit 1 February 2016
- Council of Europe/ CoE, (2011) [Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence Istanbul](#), 11. V.2011. Treaty Series - No. 210
- Council of Europe Treaty Series, CoE, (2007), [Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse - Lanzarote](#), 25.X.2007. - No. 201.
- Council of Europe/ CoE, (2001), [Convention on Cybercrime Budapest](#), 23.XI.2001. European Treaty Series - No. 185
- Crouch, M., A (2001) *Thinking about Sexual Harassment: A Guide for the Perplexed*. New York: Oxford University Press.
- Cybersafe, (2021), [Cyber Violence against Women & Girls – Report](#) on Cyber VAWG and CYBERSAFE Framework – Final report on WP2 UL FDV. Funded by the European Union’s REC Programme (2014–2020).
- DeKeseredy, WS, Schwartz, MD., (2016) [Thinking Sociologically About Image-Based Sexual Abuse: The Contribution of Male Peer Support Theory](#). *Sexualization, Media, & Society*. December 2016.
- Douglas H., Bridget A., Harris, Molly Dragiewicz, (2019) [Technology-facilitated Domestic and Family Violence: Women’s Experiences](#), *The British Journal of Criminology*, Volume 59, Issue 3, May 2019, Pages 551–570.
- European Commission, (2022), [Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council, on combating violence against women and domestic violence](#). Strasbourg, 8.3.2022 COM(2022) 105 final 2022/0066 (COD).
- EIGE, (2017a), [Cyber violence against women and girls](#). Vilnius.
- EIGE, (2017b), [Recommendations for the EU to improve data collection on violence against women](#). April 2017.
- EIGE, (2016). [An analysis of the Victims’ Rights Directive from a gender perspective](#). Luxembourg.
- ENA Institute for Alternative Policies (2021). [The Greek #Metoo and public discourse. Special Issue](#). Let’s talk for the Media#4. Media Jokers
- European Commission, (2016), [Study on the gender dimension of trafficking in human beings Final report](#). Authors Authorship: Sylvia Walby, Birgit Apitzsch, Jo Armstrong, Susie Balderston,

- Karolina Follis, Brian Francis, Liz Kelly, Corinne May-Chahal, Awais Rashid, Karen Shire, Jude Towers, Markus Tunte. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Network of Legal Experts in Gender Equality and Non-discrimination and European Commission (2021), [Criminalisation of gender-based violence against women in European States, including ICT-facilitated violence. A special report](#). Authors Sara De Vido and Lorena Sosa. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Network of Legal Experts in the Field of Gender Equality and European Commission, (2013), [Harassment related to sex and sexual harassment law in 33 European countries: discrimination versus dignity](#). Ann Numhauser-Henning and Sylvaine Laulom. Greece by Sophia Koukoulis-Spiliotopoulos (pgs 116-127). Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Parliament (2021) [Combating gender-based violence: cyberviolence European Parliament resolution of 14 December 2021 with recommendations to the Commission on combating gender-based violence: cyberviolence](#) (2020/2035(INL))
- European Parliament, (2018), [Empowering women and girls through the digital sector European Parliament resolution of 17 April 2018 on empowering women and girls through the digital sector](#) (2017/3016(RSP)). 2014-2019 TEXTS ADOPTED P8_TA (2018)0102
- European Parliament, (2018) [Gender equality in the media sector in the EU](#). European Parliament resolution of 17 April 2018 on gender equality in the media sector in the EU (2017/2210(INI)). 2014-2019 TEXTS ADOPTED P8_TA (2018)0101
- European Parliament, (2017), [Combating sexual harassment and abuse in the EU](#). European Parliament resolution of 26 October 2017 on combating sexual harassment and abuse in the EU (2017/2897(RSP)). 2014-2019 TEXTS ADOPTED P8_TA (2017)0417
- European Parliament, (2017) [The fight against cybercrime](#). European Parliament resolution of 3 October 2017 on the fight against cybercrime (2017/2068(INI)). 2014-2019 TEXTS ADOPTED P8_TA (2017) 0366.
- European Parliament, (2017), [EU accession to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence](#). European Parliament resolution of 12 September 2017 on the proposal for a Council decision on the conclusion, by the European Union, of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (COM (2016)0109 – 2016/0062(NLE)). 2014-2019 TEXTS ADOPTED P8_TA (2017)0329.
- European Parliament, (2016), [Equality between women and men in the EU in 2014-2015](#). European Parliament resolution of 14 March 2017 on equality between women and men in the European Union in 2014-2015 (2016/2249(INI)). 2014-2019 TEXTS ADOPTED P8_TA (2017)0073
- European Parliament, (2016), [Sexual exploitation and prostitution and its impact on gender equality](#). European Parliament resolution of 26 February 2014 on sexual exploitation and prostitution and its impact on gender equality (2013/2103(INI)). P7_TA (2014)0162.
- European Parliamentary Research Service/EPRS, (2021), [Combating gender-based violence: Cyberviolence, European added value assessment](#). Authors: Niombo Lomba, Cecilia Navarra and Meenakshi Fernandes. Brussels: European Union.
- European Union, (2012) [Directive 2012/29/EU](#) of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA
- European Union, (2011), [Directive 2011/93/EU](#) of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on combating the sexual abuse and sexual exploitation of children and child pornography, and replacing Council Framework Decision 2004/68/JHA
- European Union, (2011), [Directive 2011/36/EU](#) of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA (OJ L 101, 1 15.4.2011).

- Farley, L., (1979), *Sexual Shakedown: The Sexual Harassment of Women on the Job*. New York: Warner Books.
- FEMM Committee, (2018), [Cyber violence and hate speech online against women – Study](#). European Parliament - Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs Directorate General for Internal Policies of the Union PE 604.979 – September 2018.
- FEMM Committee, (2018), DRAFT REPORT [on measures to prevent and combat mobbing and sexual harassment at workplace, in public spaces, and political life in the EU](#) (2018/2055(INI)) Committee on Women's Rights and Gender Equality Rapporteur: Pina Picierno.
- Fitzgerald, L.F. & Cortina, L.M. (1985). [Sexual harassment in work organizations: A view from the twenty-first century](#). In J.W. White & C. Travis (Eds.), *Handbook on the Psychology of Women*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Fitzgerald, L. F., & Shullman, S. L. (1985, August). The development and validation of an objectively scored measure of sexual harassment. Paper presented to the annual meeting of the American Psychological Association, Los Angeles, CA.
- FRA – European Union Agency for Fundamental Rights, (2020), [EU-LGBTI II A long way to go for LGBTI equality](#). Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- FRA – European Union Agency for Fundamental Rights, (2014b), [EU LGBT survey European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey. Main results](#). Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- FRA – European Union Agency for Fundamental Rights, (2014a), [Violence against women: an EU-wide survey. Main Results](#). Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Galdi, S., Guizzo, F. (2021), [Media-Induced Sexual Harassment: The Routes from Sexually Objectifying Media to Sexual Harassment](#). *Sex Roles* 84, 645–669.
- Harris, B., Woodlock, D., (2018), Digital coercive control: Insights from two landmark domestic violence studies. *The British Journal of Criminology*, 59(3), 530–550.
- Henry N., Flynn A., (2019) Image-Based Sexual Abuse: Online Distribution Channels and Illicit Communities of Support. *Violence Against Women*. 2019;25(16):1932-1955. doi:10.1177/1077801219863881
- Henry N., Flynn A., Powell A., (2020), [Technology-Facilitated Domestic and Sexual Violence: A Review](#). *Violence Against Women*. 2020; 26 (15-16):1828-1854.
- Interparliamentary Union/IPU (2016). Issues Brief, October 2016. [Sexism, harassment and violence against women parliamentarians](#).
- Interparliamentary Union/IPU and Parliamentary Assembly of the Council of Europe/PACE (2018), Issues Brief, October 2018. [Sexism, harassment and violence against women in parliaments in Europe](#).
- Kanaouti, S., (2020), 'Changing the Narrative: against sexist stereotypes', in Pleios, G., Kanaouti, S., Chronaki, D., *Practical Guide for Journalists and media practitioners: for the reinforcement of women politicians and media practitioners taking part in the public dialogue*, Guide and e-Book for the project "Capacity Building for women candidates and media stakeholders in public debates in Greece – GENDER PUBLIC DEBATE", pp. 26-28.
- Kanaouti, S., (2019), 'Psychologising evil in the media: a market-like exchange of political responsibility for isolation', in *Perspectives on Evil*, ed. Kanta Dihal, Brill: Boston, Massachusetts, pp.142-170.
- Kelly, L., (1988), *Surviving sexual violence*. Cambridge: Oxford: Polity Press; B. Blackwell
- Kelly, L., (1987), The Continuum of Sexual Violence. In: Hanmer, J., Maynard, M. (eds) *Women, Violence and Social Control*. Explorations in Sociology. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1007/978-1-349-18592-4_4
- Mackinnon, C., A (1979), *Sexual harassment of working women: a case of sex discrimination*. New Haven: Yale University Press
- Peglidou, A., (2018), 'Greece', in Weil, Sh., Corradi, C., Naudi, M., (eds), [Femicides Across Europe](#). European Co-operation in Science and Technology, Policy Press, pp.116-117.

- Powell, A., Henry, N., & Flynn, A., (2018), "Image-based sexual abuse" in W DeKeseredy and M Dragiewicz (Eds), Routledge Handbook of Critical Criminology: 2nd Edition, pp. 305-315, Routledge: London.
- Powell, A., & Henry, N., (2017) Sexual Violence and Harassment in the Digital Era. The Palgrave Handbook of Australian and New Zealand Criminology, Crime and Justice, ISBN:978-3-319-55746-5.
- Read-Hamilton, S., (2014), '[Gender-based violence: a confused and contested term](#)', *Humanitarian Exchange Magazine*, 60, 5-8.
- Reyns, Bradford & Burek, Melissa & Henson, Billy & Fisher, Bonnie. (2011). The unintended consequences of digital technology: Exploring the relationship between sexting and cybervictimization. *Journal of Crime and Justice*, 36.
- Starkey, J. C., Koerber, A., Sternadori, M., & Pitchford, B. (2019). [#MeToo goes global: Media framing of silence breakers in four national settings](#). *Journal of Communication Inquiry*, 43(4), pp. 437-461.
- Sutherland, G., McCormack, A., Pirkis, J., Vaughan, C., Dunne-Breen, M., Easteal, P., & Holland, K. (2016), [Media representations of violence against women and their children: Final report](#) (ANROWS Horizons, 03/2016). Sydney: ANROWS.
- Sutherland, G., Easteal, P., Holland, K. & Vaughan, C., (2019), [Mediated representations of violence against women in the mainstream news in Australia](#). *BMC Public Health*. 19, 502.
- Till, Fr., (1980), *Sexual harassment: A report on the sexual harassment of students*. Washington, D.C.: U.S. Dept. of Education.
- UN General Assembly (2018), [Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences on online violence against women and girls from a human rights perspective](#). Human Rights Council Thirty-eighth session 18 June–6 July 2018
- UN General Assembly (2018), Human Rights Council Thirty-eighth session 18 June–6 July 2018 Agenda item 3 Resolution adopted by the Human Rights Council on 5 July 2018 38/7. [The promotion, protection and enjoyment of human rights on the Internet](#). A/HRC/RES/38/7 Distr.: General 17 July 2018
- UN General Assembly (2016) [Resolution adopted by the Human Rights Council on 1 July 2016 32/13. The promotion, protection and enjoyment of human rights on the Internet](#). Distr.: General 18 July 2016
- UN General Assembly (2016), Seventy-first session Third Committee Agenda item 68 (b) Promotion and protection of human rights: human rights questions, including alternative approaches for improving the effective enjoyment of human rights and fundamental freedoms. [The right to privacy in the digital age](#). A/C.3/71/L.39/Rev.1 Distr.: Limited 16 November 2016
- UN General Assembly (2013), Resolution adopted by the General Assembly on 18 December 2013 [on the report of the Third Committee (A/68/456/Add.2)] 68/181. [Promotion of the Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms: protecting women human rights defenders](#).
- UNESCO, (2019), [Reporting on Violence against Women and Girls: A Handbook for journalists](#). Impe, Anne-Marie (author), Mirta Lurenco (editor).
- Vera- Gray, F., (2017): "talk about a cunt with too much idle time" Trolling feminist research. *Feminist Review* 115 (1): 61-78.